

Kati Ahonen

Yksityinen eläkesäästäminen – ilmiön yleistyminen ja sen syitä

Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita
2008:3

Eläketurvakeskus • Pensionsmyndigheten

KESKUSTELUALOITTEITA

Kati Ahonen

Yksityinen eläkesäästäminen – ilmiön yleistyminen ja sen syitä

Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita
2008:3

Eläketurvakeskus • Pensionsmyndigheten

KESKUSTELUALOITTEITA

Eläketurvakeskus

00065 ELÄKETURVAKESKUS

Puhelin 010 7511 • Faksi (09) 148 1172

Pensionsskyddscentralen

00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Tfn 010 7511 • Fax (09) 148 1172

Finnish Centre for Pensions

FI-00065 Eläketurvakeskus Finland

Tel. +358 10 7511 • Fax +358 9 148 1172

Helsinki 2008

ISSN 1795-3103

ABSTRAKTI

Kotitalouksien yksityinen eläkesäästäminen on yleistynyt laman jälkeen nopeasti. Artikkelissa pohditaan, mistä ilmiössä on kyse. Miksi yhä useampi ja nuorempi kuluttaja tai kotitalous säästää juuri eläkepäiviä varten. Moni eläkesäästäjä on vasta siirtynyt työelämään ja maksaa samanaikaisesti ehkä suuriakin asuntolainan lyhennyksiä.

Eläkesäästämisen yleistymisen johtuneet suurelta osin kolmesta tekijästä: säästämismahdollisuuksien kasvusta, epävarmuuden yleistymisestä sekä tietoisuuden lisääntymisestä. Kotitalouksien varallisuus kasvoi 1980-luvun nopean talouskasvun aikana. Laman aiheuttaman ostovoiman heikkenemisen jälkeen ostovoima koheni ja yhä useammalle kotitaloudelle jäi rahaa säästöön. Säästämiskyvyn kohetessa myös säästämistuotteiden tarjonta monipuolistui ja kynnys säästämiseen madaltui. Kotitalouksien säästämismahdollisuuksien kasvu lieneekin tärkein tekijä eläkesäästämisen yleistymisen takana.

Lisäksi vaikuttaa siltä, että epävarmuus tulevaa toimeentuloa kohtaan on yleistynyt: Laman jälkeen säästämisaikheet vanhuuden sekä pahan päivän varalle ovat lisääntyneet muita säästämiskohteita selkeästi enemmän. Epävarmuuden yleistymisen liittyyneet paitsi tuleviin tuloihin myös tuleviin menoihin. Vaikka tehdyt eläkeleikkaukset ovat olleet eläketurvan kestävyyskannalta välttämättömiä, ikärakenteen muutoksen aiheuttama paine eläkemenoihin ja jo tehdyt etuuksien leikkaukset ovat voineet synnyttää odotuksia myös tulevista leikkauksista ja lisätä epävarmuutta eläkeaikaisista tuloista. Myös epävarmuus hoito- ja hoivapalveluiden saatavuudesta ja niiden hinnasta on voinut lisääntyä ja omaehtoisen säästämisen tarve kasvaa myös tästä syystä.

Yksityisen eläkesäästämisen yleistymisen liittyyneet osin myös tietoisuuden lisääntymiseen – eläke-etuuksien tulevaa tasoa ja eläkeläisten tulevaa toimeentuloa koskeva keskustelu on lisääntynyt julkisuudessa 2000-luvulla, ja entistä useampi on saattanut alkaa pohtia eläkeaikaista toimeentuloaan. Eläkesäästämisen aloittamista on osaltaan voinut edesauttaa myös yksityisten eläkevakuutusten tarjonnan ja markkinoinnin aktiivisuus ja säästämisen aloittamisen helppous. Pankki- ja vakuutuspalveluiden tarjonnan yhdistyminen lienee osaltaan vauhdittanut eläkevakuutusten myyntiä 2000-luvulla.

ABSTRACT

Private households' private retirement saving has rapidly become more common after the 1990s recession. The article ponders what this phenomenon is about. Why do more and younger consumers or households save specifically for their retirement? Many retirement savers have only recently entered the labour market and simultaneously pay perhaps even large instalments on mortgages.

The increasing incidence of saving for retirement is probably mostly due to three factors: the increase in savings possibilities, more prevalent uncertainty and increasing awareness. Household wealth increased during the period of rapid economic growth in the 1980s. After the decrease in purchasing power caused by the recession, purchasing power improved and an increasing number of households are able to put money aside. As the savings ability improved, the supply of savings products also became more diverse and the savings threshold decreased. The increasing savings possibilities of private households is probably the main factor behind the increasing incidence of retirement saving.

It would also seem that uncertainty regarding one's future income has become more prevalent: after the 1990s recession people's intentions of saving for old age and for bad times have increased clearly more than for other savings objects. Growing uncertainty is probably connected to both future earnings and future expenses. Even though the pension cuts which have been carried out were necessary from the viewpoint of sustainable pension provision, the pressure on pension expenditure caused by the change in age structure and the benefit cuts already carried out may also have created expectations of future cuts and increase the uncertainty regarding income in retirement. Also the uncertainty as to the availability of care services and their price may have increased and the need to save on one's own initiative grows also for this reason.

The increasing incidence of private retirement saving is probably also partly connected to increasing awareness – the discussion about the future level of pension benefits and the future income of pensioners has attained a larger role in the public debate in the 2000s and a growing number of people may have started pondering their income in retirement. The start of retirement saving may, for its part, also have been helped by the active supply and marketing of private pension insurance as well as the fact that it is easy to start saving. The unification of the supply of banking and insurance services has probably, for its part, speeded up the sales of pension insurance policies in the 2000s.

SISÄLTÖ

1	Johdanto	7
2	Elinkaarihypoteesi kulutuksen tasaamisesta	8
3	Eläkesäästäminen säästämismuotona	10
3.1	Eläkesäästämisspätös	10
3.2	Eläkesäästäminen yleistyminen	11
3.3	Eläkesäästäminen jakautuminen.....	12
4	Eläkesäästäminen yleistymisen syitä	15
4.1	Säästämissmahdollisuuksien kasvu	15
4.2	Säästämistarpeen kasvu	17
	4.2.1 Kulutustottumukset ja eläke-etuuksien taso.....	18
	4.2.2 Epävarmuus	22
4.3	Tietoisuuden kasvu	26
5	Loppupäätelmiä	33
	Lähteet	35

1 Johdanto

Ihmisten ajatellaan usein tasoittavan elinkaaren aikaisia kulutusmahdollisuuksia säästämällä osan työaikaisista tuloista eläkeaikaa varten. Vaikka eläkeaikaisen toimeentulon turvaaminen toteutetaan usein ainakin osin julkisten lakisääteisten eläkejärjestelmien avulla, monissa maissa yksityistä säästämistä pidetään tavoiteltavana ja siihen kannustetaan veroedin. Kannustamistarvetta perustellaan sillä, etteivät läheskään kaikki ihmiset muutoin säästäisi tarpeeseensa nähden riittävästi itse

Suomessa ja useassa Euroopan maassa lakisääteiset tai niihin rinnastettavat työmarkkinoilla sovittavat järjestelmät takaavat ihmisille kohtuullisen eläkeaikaisen toimeentulon. Yksityisellä eläkesäästämällä on kuitenkin merkitystä. Näin on erityisesti maissa, joissa työmarkkinapohjaisten eläkejärjestelmien ulkopuolelle jää paljon ihmisiä tai niiden tarjoama eläketurva jää tasoltaan matalaksi. Koska pienituloisilla on verotuesta huolimatta selvästi muita heikommät mahdollisuudet säästää ja koska säästämisen tarve on heillä usein muita suurempi, joissakin maissa pienituloisten eläkesäästämistä tuetaan vielä erikseen. Esimerkiksi Saksassa on ollut vuodesta 2001 käytössä ns. Riester- eläke, jonka tarkoituksena on valtiontuen avulla edistää keski- ja pienituloisten eläkesäästämistä. (Laitinen-Kuikka, Bach ja Vidlund 2002).

Myös Suomessa moni kotitalous säästää yksityisesti eläkeaikaa varten. Esimerkiksi eläkevakuutussäästäminen on kasvanut viimeisen 15–20 vuoden aikana selvästi. Erityisen innokkaasti eläkevakuutuksia ottavat tätä nykyä 25–45-vuotiaat eli perheenperustamisiässä olevat ihmiset, joista osa on vasta työelämään siirtyneitä. Eläkesäästämisen aloittavat siten varsin usein henkilöt, joiden ei aikaisemmin ajateltu vielä edes pohtivan eläkeaikaista toimeentuloaan.

Pohdin tässä artikkelissa eläkesäästämisen yleistymistä ja sen syitä. Työn lähtökohtana on kuluttajien elinkaarihypoteesin mukainen tarve tasata kulutusta yli ajan. Tutkimuksellisten lähtökohtien esittelyn jälkeen selvennän eläkesäästämisen sisältöä ja tarkastelen eläkesäästämisaikaita ikäryhmittäin. Tämän jälkeen tarkastelen eläkesäästäjiä ja eritoten eläkevakuutuksen ottaneita kotitalouksia ja pyrin saamaan kuvan siitä, millaisia eläkevakuutuksen ottaneet kotitaloudet ovat. Lopuksi pohdin syitä eläkesäästämisen viimevuosien yleistymiselle.

2 Elinkaarihypoteesi kulutuksen tasaamisesta

Eläkesäästämistä kuvataan usein elinkaarihypoteesin (Modigliani ja Brumberg 1954) tai ns. pysyväistulohypoteesin (Friedman 1957) avulla. Teoriat pohjautuvat alun perin Fisherin vuonna 1930 esittämään teoriaan rationaalisesti ajattelevasta, tulevaisuuden huomioon ottavasta kuluttajasta, joka tekee intertemporaalisen valinnan¹ kulutuksen ja säästämisen suhteen. Fisherin teoriassa oletettiin, että kulutus määräytyy kuluttajan elinajan odotettujen tulojen perusteella ja se poikkei Keynesin (1936) esittämästä teoriasta, jossa kulutuksen oletettiin määräytyvän henkilön sen hetkisten tulojen perusteella.

Sekä elinkaarihypoteesissa että pysyväistulohypoteesissa kulutuksen oletetaan määräytyvän elinajan odotettujen tulojen mukaan. Modiglianin ja Brumbergin elinkaarimallin mukaan kulutus määräytyy henkilön jäljellä olevien elinvuosien varojen nykyarvon mukaan. Friedmanin pysyväistulohypoteesin mukaan kulutus määräytyy odotettavissa olevan ns. pysyväistulon mukaan eivätkä satunnaiset tulovaihtelut juuri vaikuta kulutukseen².

Elinkaari- ja pysyväistulohypoteesit olettavat kuluttajan tasaavan kulutustaan elinkaarellaan siten, että hän ottaa nuorena lainaa, säästää keski-iässä ja eläkeiässä kuluttaa säästönsä. Useissa empiirisissä tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että kuluttajat ovat heterogeenisiä eivätkä läheskään kaikki toimi hypoteesien olettamalla tavalla: kuluttajat eivät välttämättä ota lainaa nuorena, he eivät säästä keski-iässä tai toisaalta kuluta ainakaan kaikkia säästöjään eläkeiässä. Vain osa kuluttajista on todellisuudessa ”elinkaarikuluttajia”, muiden kulutus- ja säästämissä käyttäytymistä määrittelevät muut käyttäytymismallit. (ks. esim. Kilponen ja Romppainen, 2001 ja Mankiw 2000).

Elinkaari- ja pysyväistulohypoteesin toimimattomuutta elinkaaren loppupuolella on suhteellisen helppo ymmärtää. Kuluttaja ei välttämättä kuluta kaikkia säästöjään ja varallisuuttaan, koska hän haluaa jättää osan varallisuudestaan perintönä tuleville sukupolville ja toisaalta pitää yllä puskuria pahanpäivän varalle. Osa kuluttajista säästääkin vielä eläkeiässä. (Uusitalo 2006, Riihelä 2006.) Säästöjen jakaminen jäljellä oleville elinvuosille on myös vaikeaa, koska eliniän pituus ei yleensä ole tiedossa.

Hypoteesien toimimattomuutta elinkaaren alkupuolella voidaan puolestaan selittää kuluttajien likviditeettirajoitteella, tulevan kulutuksen matalalla arvostuksella suhteessa nykyiseen kulutukseen sekä kuluttajan likinäköisyydellä eli kyvyttömyydellä tehdä tai noudattaa säästämissuunnitelmaa esimerkiksi itsekontrollin puutteen takia.

Likviditeettirajoite voi johtaa paitsi säästämättömyyteen, myös siihen, että kuluttaja on lainarajoitteinen eli hänelle ei myönnetä vakuuksien puuttumisen takia lainaa. Säästäminen voi olla vähäistä tai olematonta elinkaaren alkupuolella myös siksi, että *tulevaisuuden kulutuksen matalan nykyarvon* takia kuluttaja ei ole juurikaan valmis tinkimään nykyisestä

1 Intertemporaalinen eli yli ajan tehtävä valinta, valintavaihtoehtoihin liittyvät tuotot ja kustannukset toteutuvat eri ajanhetkinä.

2 Ehkä tunnetuin pysyväistulohypoteesiin pohjautuva tutkimus on Hallin (1978) tutkimus pysyväistulosta ja rationaalisista odotuksista. Hall osoitti, että mikäli kuluttajilla on rationaaliset odotukset ja pysyväistulohypoteesi pätee, ainoastaan yllättävä muutos tuloissa muuttaa kulutusta eivätkä kulutusmuutokset siten ole ennustettavissa.

kulutuksestaan tulevan hyväksi, koska arvostaa nykyistä kulutusta selkeästi tulevaa kulutusta enemmän. Kuluttajan *likinäköisyys* johtaa puolestaan liian vähäiseen säästämiseen, koska kuluttaja ei yksinkertaisesti ymmärrä säästämisen merkitystä tulevan kulutuksen kannalta tai ei kykene itsekontrollin puutteen takia säästämään. Kaikki kuluttajat eivät välttämättä kykene tekemään optimaalista tai ylipäänsäkään minkäänlaista suunnitelmaa tulojensa tasaamiseksi yli elinaikansa. Tai jos kykenevätkin, eivät pysty sitä noudattamaan.

Elinkaari- ja pysyväistulohypoteesin mukaista käyttäytymistä on tutkittu paljon Yhdysvalloissa ja Britanniassa. Tutkimuksien taustalla on usein huoli riittämättömästä yksityisestä varautumisesta eläkepäiviä varten ja tämän käyttäytymisen laajuutta ja syitä pyritään hahmotamaan. Tasoltaan matalan tai monia ihmisiä etuuskien piirin ulkopuolelle jättävän eläketurvan maissa yksityinen varautuminen eläkeikää varten on tärkeää. Universaalien hyvätasoisien julkisen eläketurvan maissa valtio kantaa monia ikääntymiseen liittyviä riskejä eikä kotitalouksien yksityisellä säästämällä ole yhtä tärkeää roolia vanhuuden toimeentuloturvan kannalta³. Yksilön puolesta on tehty päätös kulutustason tasoittamisesta yli elinajan ja julkinen eläkejärjestelmä pakottaa ihmiset ainakin osin elinkaarimallin mukaiseen säästämiskäyttäytymiseen. Ilman julkista järjestelmää osa kuluttajista olisi näin tehnytkin, osa ei.

Kotitalouksien ”kokonaiseläkesäästämisen” voi ajatella koostuvan julkisesta ja yksityisestä säästämisestä. Yleensä yksityinen eläkesäästäminen on maksuperusteista: eläke määräytyy sen mukaan, mitä kukin on maksanut ja miten pääoma on ajassa kehittynyt. Suomessa julkinen eläkejärjestelmä on etuusperusteinen ja maksut määräytyvät sovitun etuustason perusteella. Koska järjestelmä on vain osittain rahastoiva, tulevat sukupolvet maksavat suurelta osin edellisten sukupolvien eläkkeet. Ikäluokkien koko vaikuttaa siten perittyihin maksuihin ja saatuihin etuuksiin ja muutokset ikäluokkien koossa vaikuttavat kuluttajan omaan maksu-etuus-suhteeseen.

Kotitalous voi säästää yksityisesti eläkeikää varten monella tavalla: eläkevakuutukseen, rahastoihin tai osakkeisiin, kiinteään omaisuuteen kuten asuntoihin tai metsään ym. Suomessa asuntosäästäminen on varsin yleistä ja se täyttää periaatteessa hyvin pitkälle elinkaarisäästämisen ajatuksen: asuntolaina otetaan tyypillisesti nuorena, lainaa lyhennetään keski- tai eläkeikään asti, ja vanhempana nautitaan laskennallista asuntotuloa velattomasta asunnosta ja mahdollisesti myös puretaan varallisuutta ja vaihdetaan asunto pienempään lasten muutettua kotoa. Usein asuntosäästämistä ei kuitenkaan nähdä varsinaisena eläkesäästämisenä, vaikkakin velattoman omistusasunnon merkitys vanhuudenajan toimeentuloon tunnustetaan yleisesti.

3 Lisäeläkejärjestelmät ovatkin kattavan ja kohtuutasoisen julkisen eläkejärjestelmän maissa yleensä pienessä roolissa. Vastaavasti ne ovat suuremmassa roolissa maissa, joissa julkisen eläketurvan ulkopuolelle jää paljon ihmisiä tai turva on tasoltaan matala.

3 Eläkesäästäminen säästämismuotona

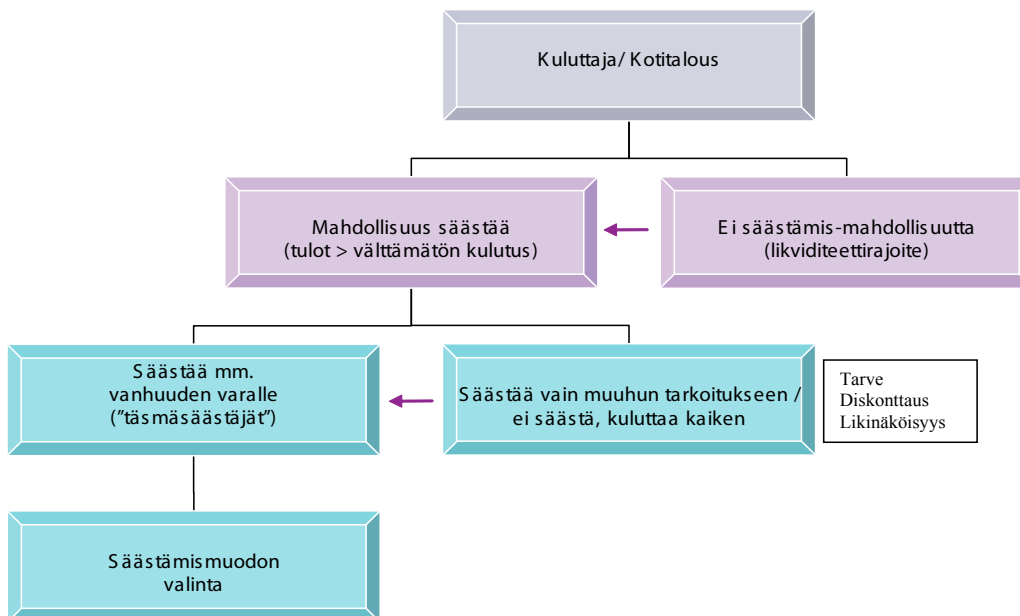
Määrittelen tässä artikkelissa kotitalouksien säästävän tai aikovan säästää eläkeikää varten, mikäli he itse niin sanovat. Eläkesäästämismuotoa en tarkemmin määrittele. Määritelmäni mukaan eläkesäästäjä-kotitalouksia tai -kuluttajia ovat siten ne kotitaloudet tai kuluttajat, jotka säästävät tietoisesti vanhuuden varalle. Tarkastelen kuluttajien elinkaaritulomallin mukaista käyttäytymistä vain säästämisvaiheessa.

3.1 Eläkesäästämisspätös

Eläkesäästämisen aloittaminen edellyttää paitsi taloudellista mahdollisuutta säästää, myös kykyä ja halua suunnitelmalliseen säästämiseen ja kulutustason tasaamiseen. Taloudellinen mahdollisuus tarkoittaa käytännössä sitä, että kotitalouden käytettävissä olevat tulot ylittävät välttämättömään kulutukseen menevät menot. Mikäli näin käy, syntyy säästöjä, joiden kohdentamisesta kotitalous voi päättää. Säästämismahdollisuus ei kuitenkaan välttämättä tarkoita, että kotitalous todellisuudessa säästää. Esimerkiksi mikäli kuluttaja arvostaa nykyistä kulutusta selvästi enemmän kuin tulevaa, kotitalous ei välttämättä säästä lainkaan, vaan kuluttaa kaiken saamistaan tuloista (kaavio 1).

Kotitalous, jolla on budjettirajoitteen puitteissa mahdollisuus säästää, voi tehdä kolmenlaisia päätöksiä: Kotitalous voi päättää säästää osan tuloistaan eläkeikää varten (ja osan mahdollisesti johonkin/ joihinkin muihin tarkoituksiin), kotitalous voi päättää säästää vain muihin tarkoituksiin kuin suoraan eläkeikää varten (esimerkiksi omistusasuntoon, autoon, opiskeluun, lomamatkaan, televisioon yms.) tai olla säästämättä lainkaan ja kuluttaa kaiken (kaavio 1).

Kaavio 1. Eläkesäästämisspätöksen tekeminen.

Syy, miksi eläkeaikaa varten ei välttämättä säästetä yksityisesti lainkaan tai säästetään vain hyvin vähän, voi johtua paitsi kuluttajan likinäköisyydestä tai tulevan kulutuksen matalasta nykyarvosta, myös muusta säästämismotivaation puutteesta. Motivaatio voi puuttua esimerkiksi siksi, ettei eläkesäästämislle ole varsinaisesti tarvetta. Kuluttaja voi olettaa, että lakisääteinen turva on hänelle riittävä tai hänelle on voinut kertyä varallisuutta esimerkiksi perintönä niin paljon, että hän katsoo eläkeaikaisen toimeentulon olevan turvattu ilman lisäsäästämistä.

Kuluttaja voi säästää ilman täsmällistä säästömotiivia. Säästämiskohde voi täsmentyä myöhemmin esimerkiksi vanhuuden varalle säästämiseksi, vaikka se ei sitä säästämisen alkuvaiheessa olisi ollutkaan. Kuluttaja voi myös eläkeiässä purkaa varallisuuttaan, vaikka ei aikanaan varsinaisesti eläkeikää varten olisi säästänytään. Osa sijoituksista on voinut olla sijoituksia pahanpäivän varalle, varallisuuden keräämistä perinnönjättöä varten tai ylimääräisen rahan sijoittamista ilman täsmällistä säästämiskohdetta. Varat voivat siten myöhemmin muuttua varautumiseksi eläkeikää varten, vaikka näin ei säästämisen alkuvaiheessa olisi ollutkaan. Esimerkiksi mikäli paha päivää ei tule ennen vanhuuspäiviä, osa tästä varautumisesta voi siirtyä käytettäväksi eläkeaikana.

3.2 Eläkesäästämisen yleistyminen

Käsitys eläkesäästämisen viimeaikaisesta yleistymisestä perustuu pitkälti tietoon yksityisen eläkevakuutuseläkesäästämisen yleistymisestä. Periaatteessa on mahdollista, että eläkesäästäminen ei ole kokonaisuudessaan yleistynyt, vaan on tapahtunut lähinnä siirtymää säästämismuodosta toiseen. Kuluttajien säästämiskäyttäytymistä koskevat kyselytutkimukset antavat kuitenkin viitteitä siitä, että eläkesäästäminen on ilmiönäkin yleistynyt. Esimerkiksi Tilastokeskuksen kuluttajabarometrin mukaan vuonna 2007 keskimäärin 32 prosenttia 15–74-vuotiaiden kotitalouksista suunnitteli säästävänsä seuraavan vuoden aikana vanhuuden varalle, kun vuonna 1995 vastaavaa suunnitteli 13 prosenttia kotitalouksista. (Kuva 1).

Säästämisaikomuksia vanhuuden varalle on eniten lähellä vanhuuseläkeikää olevilla. Vuonna 2007 noin 45 prosenttia tämän ikäisistä kotitalouksista suunnitteli säästävänsä lähestyvää vanhuusikää varten. Myös jo vanhuuseläkeiässä olevat aikovat yhä säästää vanhuuden varalle. (Kuva 1).

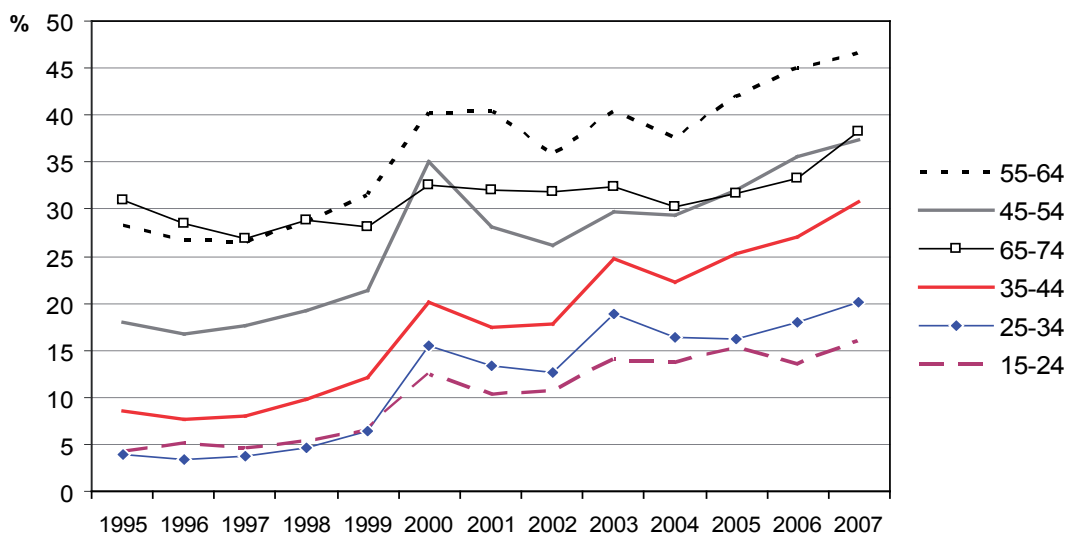
Eläkesäästämisaikkeet ovat kasvaneet tasaisesti laman jälkeen. Tilastokeskuksen kuluttajabarometrin mukaan vuonna 2007 keskimäärin 32 prosenttia 15–74-vuotiaiden kotitalouksista suunnitteli säästävänsä seuraavan vuoden aikana vanhuuden varalle, kun vuonna 1995 vastaavaa suunnitteli 13 prosenttia kotitalouksista. Säästämisaikomuksia vanhuuden varalle on eniten lähellä vanhuuseläkeikää olevilla. Vuonna 2007 noin 45 prosenttia tämän ikäisistä kotitalouksista suunnitteli säästävänsä lähestyvää vanhuusikää varten. Myös jo vanhuuseläkeiässä olevat aikovat yhä säästää vanhuuden varalle (kuva 1).

Laman jälkeen erityisesti nuorten kotitalouksien aikomukset säästää vanhuuden varalle ovat yleistyneet. Kun vuonna 1995 vanhuuden varalle aikoi säästää neljä prosenttia alle 35-vuotiaiden kotitalouksista ja yhdeksän prosenttia 35–44-vuotiaiden kotitalouksista, vuonna 2007 alle 35-vuotiaiden kotitalouksista aikoi säästää vanhuuden varalle jo lähes viidennes

ja 35–44-vuotiaista vajaa kolmasosa. Alle 45-vuotiaiden kotitalouksissa vanhuudenpäiviä varten aiottiin säästää vuonna 2007 neljä tai jopa viisi kertaa yleisemmin kuin vuonna 1995 (kuva 1).

Vaikka kaikki säästämisaikomukset tuskin realisoituvat käytännössä, aikomukset kuvannevat melko hyvin toteutunutta suuntausta. Eläkesäästämismuodosta ainakin eläkevakuutussäästäminen on yleistynyt 1990-luvun puolivälin jälkeen huomattavasti. Vuonna 1995 Tilastokeskuksen tulonjakoaineiston mukaan eläkevakuutukseen suoritti maksuja alle 100 000 henkilöä, kun vuonna 2005 vastaava luku oli lähes 400 000 henkilöä (Harju 2008). Sitten yksityiset eläkevakuutukset ovat yhä yleistyneet, vaikka eläkevakuutuksen verovähennyksiin liittyvien ehtojen tiukennus aiheutti tilapäisen eläkevakuutusten kysynnän hiipumisen vuonna 2004.

Kuva 1. Aikoo säästää vanhuuden varalle seuraavan 12 kk aikana¹.

1) Vuoden 2007 kuluttajabarometrissa mukana kuukaudet 1–8.
Lähde: Kuluttajabarometri/ Tilastokeskus, omat laskelmat.

3.3 Eläkesäästämisen jakautuminen

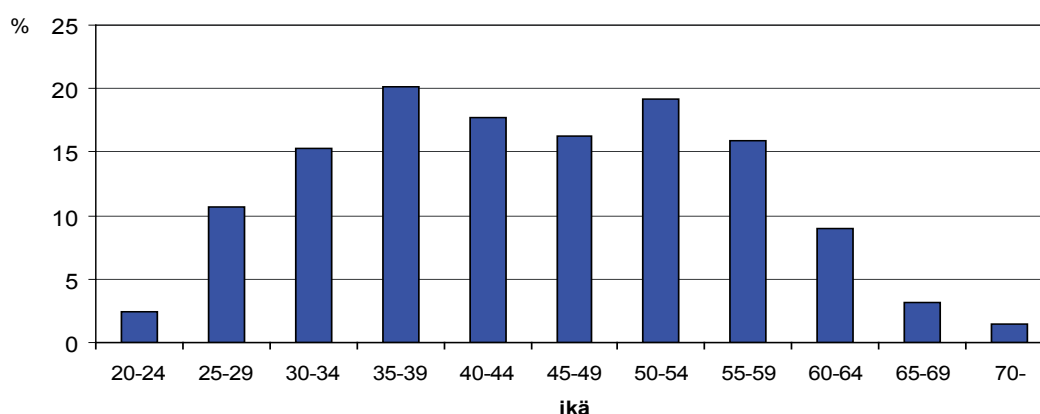
Yleensä eläkesäästämiskeskustelu keskittyy pitkälti yksityiseen eläkevakuutussäästämiseen. On vähän varsinaista tutkimustietoa siitä, millä muulla tavoin eläkeikää varten säästetään. Olen jonkin verran käsitellyt asiaa aikaisemmissa artikkeleissani (Ahonen ja Moilanen 2007 ja Ahonen 2004). Näiden tutkimusten perusteella muulla tavoin eläkeikää varten säästävät kotitaloudet vaikuttavat melko samanlaisilta kuin eläkevakuutussäästäjäkotitaloudet. Luon nyt lyhyen katsauksen siihen, millaisia eläkevakuutussäästäjä-kotitaloudet ovat. Piirteet voinee yleistää myös muihin vanhuuden varalle säästäviin kotitalouksiin.

Vuonna 2004 eläkevakuutussäästöjä oli 12 prosentissa kotitalouksista. Eläkevakuutussäästöjä oli hieman yleisemmin nuoremmissa kotitalouksissa: alle 45-vuotiaiden talouksissa

13 prosentissa ja yli 45-vuotiaiden 11 prosentissa. Lisäksi yli 45-vuotiaiden kotitalouksista 9 prosenttia ilmoitti säästävänsä eläkeaikaa varten jollain muulla tavoin (Ahonen ja Moilanen 2007).

Yleisintä eläkevakuutussäästäminen oli vuonna 2004 30–59-vuotiaiden kotitalouksissa. Joka viides 30–39-vuotias kotitalous oli ottanut yksilöllisen eläkevakuutuksen (kuva 2).

Kuva 2. Eläkevakuutuksen ottaneiden kotitalouksien osuus viitehenkilön iän mukaan vuonna 2004.

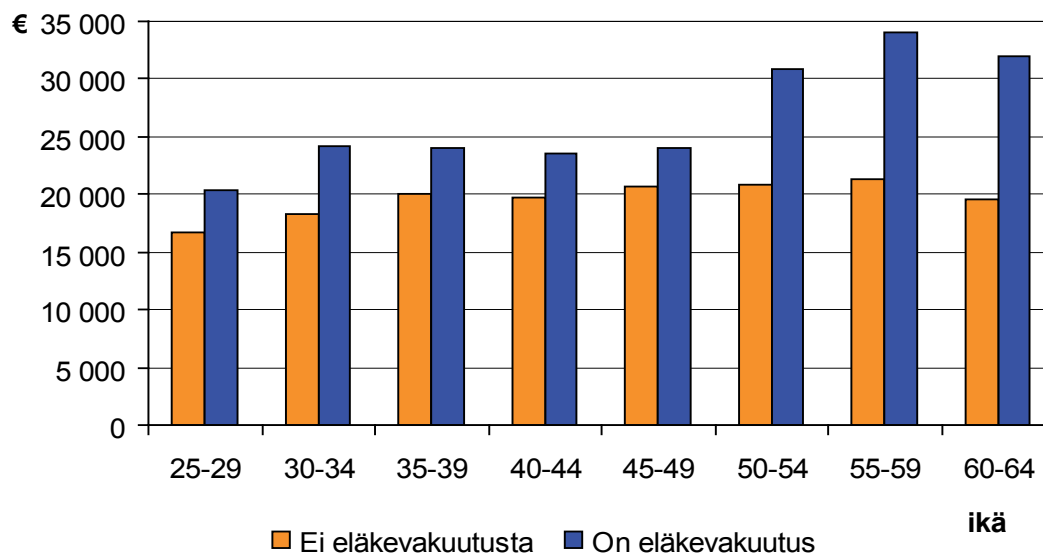

Lähde: Varallisuustutkimus 2004/Tilastokeskus, omat laskelmat.

Vaikka eläkevakuutussäästäjä-kotitaloudet olivat vuonna 2004 keskimäärin muita kotitalouksia hyvätuloisempia, alle 50-vuotiaat eläkevakuutussäästäjä-kotitaloudet eivät erotu tulojen mukaan muista saman ikäisistä kotitalouksista niin selvästi kuin yli 50-vuotiaiden eläkesäästäjäkotitaloudet (kuva 3). Näyttääkin siltä, että samalla kun uusien eläkevakuutussäästäjien keski-ikä on laskenut, eläkesäästäminen on keskiluokkaistunut eikä se ole enää niin tiukasti tuloihin sidottua kuin aikaisemmin.

Eläkevakuutussäästäjä-kotitalouksien nettovarallisuus on jonkin verran muita kotitalouksia korkeampi. Osa nettovarallisuuserosta selittyy etenkin vanhempien kotitalouksien osalta eläkevakuutusvarallisuutena. Eläkevakuutussäästäjien joukossa on keskimääräistä enemmän yrittäjiä: vuonna 2004 15 prosenttia eläkevakuutussäästäjäkotitalouksista oli yrittäjäkotitalouksia, kun yrittäjäkohtalouksien osuus kaikista kotitalouksista oli kuusi prosenttia. Vanhemmat eläkevakuutussäästäjäkotitaloudet ovat painottuneet keskimääräistä jonkin verran enemmän ylempiin toimihenkilöihin, nuoremmassa kotitalouksissa ei ole havaittavissa vastaavaa jakoa. Eläkevakuutus kotitaloudet eivät juuri erotu koulutustasoltaan muista kotitalouksista (Ahonen ja Moilanen 2007).

Kuva 3. Kotitalouksien käytettävissä oleva tulo kulutusyksikköä kohden (ns. mediaaniekvivalenssitulo) viitehenkilön iän ja eläkevakuutussäästämisen mukaan.

Lähde: Varallisuustutkimus 2004/Tilastokeskus, omat laskelmat.

4 Eläkesäästämisen yleistymisen syitä

Kotitalouksien eläkesäästäminen on yleistynyt selvästi laman jälkeen. Edellä esittämäni kotitalouksien eläkesäästämissä päätöstä kuvaavan määritelmän mukaisesti yksityisen eläkesäästämisen yleistymisen on voinut johtua karkeasti kahdesta tekijästä. Ensinnäkin kotitalouksien taloudelliset edellytykset ovat voineet parantua eli likviditeettirajoite on löyhentynyt ajanjaksolla. Toisaalta säästäminen on voinut kohdentua entistä useammin eläkeaikaa varten ja ”täsmäsäästäminen” on voinut yleistyä (nuolet kaaviossa 1).

4.1 Säästämismahdollisuuksien kasvu

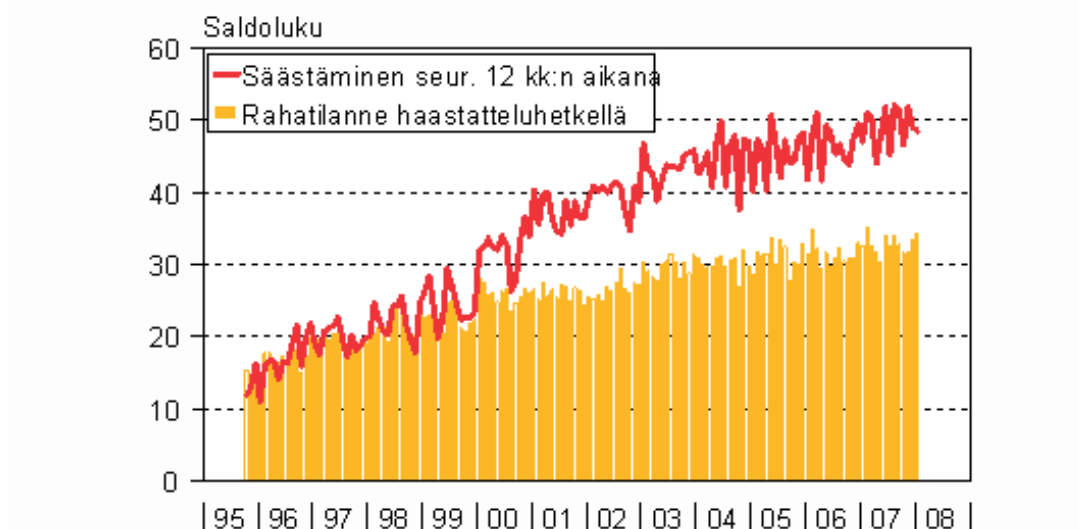
Kotitalouksien käytettävissä olevien tulojen ja varallisuuden kasvu selittää ehkä suureltakin osin eläkesäästämisen yleistymistä viimeisen 15–20-vuoden aikana. Vaikkakin yksityinen eläkevakuutussäästäminen oli vielä varsin harvinaista 1980-luvun alkupuolella, eläkevakuutusten myynti alkoi vilkastua 1980-luvun loppuvuosina. Pääomamarkkinoiden vapautumisen myötä markkinoille tuli erilaisia säästämistuotteita ja myös eläkevakuutustuotteiden tarjonta monipuolistui⁴. Merkittävä osa eläkevakuutustenottajista oli tuolloin vielä yrittäjiä. Yksityishenkilöiden eläkevakuutussäästäminen yleistyi vasta laman jälkeen (Silvola 2008).

Lama keskeytti eläkevakuutusten hyvin virinneen myynnin oletettavasti kahdestakin syystä. Yrittäjien ja kotitalouksien taloudellinen tilanne heikkeni ja säästämismahdollisuudet hupenivat yleisesti ottaen. Eläkevakuutussäästäminen laski muun säästämisen ohessa. Tämän lisäksi luottamus yksityiseen eläkevakuutussäästämiseen sai kolauksen. Eläkevakuutuksia myyneet yhtiöt Apollo ja Kansa ajautuivat konkurssiin lamavuosina ja moni eläkevakuutukseen säästänyt menetti eläkevakuutussäästöjään. Yksityisen eläkevakuutussäästämisen riskien konkretisoitumisella oli mitä luultavimmin vaikutuksensa seuraavien vuosien laimeaan vakuutusten myyntiin.

Laman jälkeen talouskasvu elpyi, työttömyys väheni ja kotitalouksien tulot ja samalla säästämiskyky kasvoivat. Palkansaajien ostovoima kääntyi kasvuun vuonna 1995 ja se oli vuonna 2006 noin 40 prosenttia korkeampi kuin vuonna 1995 ja yli 30 prosenttia korkeampi kuin ennen lamaa (Kurjenoja 2006). Kotitalouksien arviot omista säästämismahdollisuuksistaan ovatkin parantuneet ajanjaksolla (kuva 4).

4 Tätä ennen eläkevakuutusten tarjonta oli ollut vähäistä ja tuotteet ja niiden hinnat olivat olleet samat kaikilla yhtiöillä. Varsinkin Henkivakuutusyhtiö Novan eriyttäminen Eläke-Varmasta vuonna 1986 ja Novan vuonna 1987 markkinoille tuoma ensimmäinen joustava eläkevakuutustuote innoitti kilpailijoita. Suomi-Yhtiö, Henki-Tapiola ja Kaleva toivat oman joustavan yksilöllisen eläkevakuutuksensa markkinoille 1988 (Lähde: Timo Silvolan (FK) haastattelu 18.3.2008).

Kuva 4. Kuluttajien arviot kotitaloutensa säästämismahdollisuuksista seuraavan 12 kk aikana ja rahatilanteesta haastatteluhetkellä 10/1995–1/2008).¹

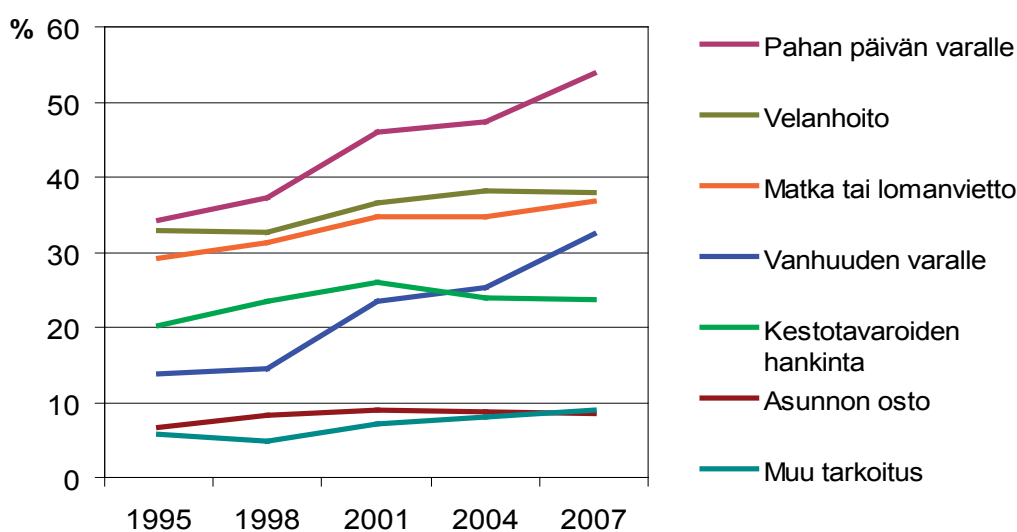
1) Saldoluku liittyy kuluttajabarometrin kvalitatiivisten kysymysten vastausten muuntamiseen numeerisesti tulkittaviksi. Kysymyksen saldoluku saadaan vähentämällä painottaen myönteisten vastausten prosenttiosuudesta kielteisten vastausten prosenttiosuus. Saldoluku voi vaihdella +100:n ja -100:n välillä. Positiivinen lukema tarkoittaa optimistista ja negatiivinen pessimististä näkemystä taloudesta.
Lähde: Kuluttajabarometri/ Tilastokeskus

Säästämistuotteiden tarjonta lisääntynyt

Kotitalouksien säästämismahdollisuuksien kasvun myötä myös erilaisten sijoitustuotteiden tarjonta on lisääntynyt. Esimerkiksi eläkevakuutustuotteet ja rahastosäästämismuodot ovat kehittyneet sitten 1980-luvun huimasti. Niiden tarjonta on lisääntynyt ja tuotteet ovat muuttuneet entistä joustavammiksi. Nykyään säästäminen on mahdollista pienilläkin summilla ja kynnys lähteä esimerkiksi rahastosäästäjäksi on matala. Eläkevakuutussäästämiseen kannustetaan lisäksi maksujen verovähennysoikeudella. Vaikka vähennysoikeuden ehtoja on ajan kuluessa tiukennettu, verovähennysoikeus on säilynyt eikä verohyötyä ole ainakaan toistaiseksi laajennettu muihin pitkäaikaissäästämistuotteisiin.

Yksityisen eläkesäästämisen yleistymisen 1990-luvun puolivälistä lähtien liittyy suurelta osin kuluttajien säästämismahdollisuuksien paranemiseen ja sitä seuranneeseen säästämistuotteiden tarjonnan monipuolistumiseen. Usko yksityiseen eläkevakuutussäästämiseen on palannut ja verovähennysoikeus suosii tämän säästämismuodon valintaa. Eläkesäästämisen kasvua ei voine kuitenkaan kuitata pelkästään yleisenä varallisuuden ja säästämismahdollisuuksien kasvuna. Aie säästää vanhuuden varalle on yleistynyt pahan päivän varalle säästämisen ohella selkeästi muita säästämiskohteita enemmän⁵ (kuva 5). Elinkaarimallin mukainen säästäminen sekä ns. varovaisuussäästäminen näyttävät yleistyneen.

Kuva 5. Kotitalouksien aiotut säästämiskohteet seuraavan 12 kk aikana¹⁾.

1) Vuoden 2007 kuluttajabarometrissa mukana kuukaudet 1–8.
Lähde: Tilastokeskus/ Kuluttajabarometri 1995, 1998, 2001, 2004 ja 2007, omat laskelmat

4.2 Säästämistarpeen kasvu

Eläkesäästämisen yleistymisen johtuneen likviditeettirajoitteen löystymisen lisäksi myös siitä, että yhä useampi, jolla on ollut jo aiemmin mahdollisuus säästää, on alkanut säästää vanhuuden päivien varalle. Eläkesäästämistarve on voinut lisääntyä, koska nykyisten ja tulevien tulojen suhde on muuttunut. Myös epävarmuus tulevasta eläkeaikaisesta toimeentulosta on voinut kasvaa.

Vasta 2000-luvulla eläkkeelle on jäänyt ihmisiä, joilla on ollut mahdollisuus ansaita työ-eläkejärjestelmän voimassaolon puitteissa täysi työeläke. Alkavat eläkkeet ovatkin selvästi nousseet suhteessa aikaisempien vuosien eläkkeisiin. Keskimääräisen eläkeläisen ostovoima ei kuitenkaan vielä ole Suomessa vanhojen EU-maiden mittapuussa erityisen hyvä, sillä jou-

5 Käyrien samanlaisesta muodosta päätellen vanhuuden varalle säästäjien ja pahan päivän varalle säästäjien joukossa on todennäköisesti paljon samoja kotitalouksia.

kossa on yhä paljon pienen työeläkkeen tai pelkän kansaneläkkeen varassa olevia eläkeläisiä (Ahonen 2006).

Eläketason kohenemisen myötä tarve säästää yksityisesti eläkeaikaa varten lienee aiempaa vähäisempi. Aikaisempina vuosikymmeninä eläkkeelle jääneillä oli mitä luultavimmin nykyistä suurempi tarve täydentää lakisääteistä eläkettä, mutta heillä ei ollut siihen yhtä hyvää taloudellista mahdollisuutta kuin palkansaajilla nykyään on. Siten samalla, kun taloudellinen mahdollisuus säästää on kohentunut, myös työeläkkeiden taso on kohentunut ja lakisääteisen eläkkeen täydennystarve on vähentynyt.

4.2.1 Kulutustottumukset ja eläke-etuuksien taso

Vaikka työeläkejärjestelmä on kypsynyt vasta viime vuosina, eläke-etuuksiin on tehty jo hyvän aikaa muutoksia. Muutokset ovat olleet 1990-luvulta lähtien monelta osin etuuksia heikentäviä. Tätä ennen muutokset olivat pikemminkin etuuksia parantavia.

Laatikko 1. Joitakin eläke-etuuksiin tehtyjä muutoksia.

Eläkkeiden indeksoinnissa siirryttiin vuonna 1996 käyttämään eri indeksiä työikäisille ja eläkeikäisille. Ns. taitettuun indeksiin siirtyminen siirsi 65 vuotta täyttäneiden osalta eläkkeiden indeksoinnin painopistettä elinkustannuksiin. Aikaisemmin yli 65-vuotiaiden eläkkeiden tarkistuksissa otettiin huomioon yhtä suurella painolla palkkojen ja elinkustannusten nousu. Taitettuun indeksiin siirtyminen on tulkittavissa indeksin heikennykseksi, sillä yleensä palkkataso nousee hintatasoa nopeammin.

Eläkkeiden laskentatapaa ja karttumisprosenttia on muutettu ajan mittaan useaan otteeseen. Pääsääntöisesti eläkkeiden määräytymisaikaa on pidennetty ja eläkkeen sidonnaisuutta viimeisten vuosien työansioihin vähennetty. Viimeksi vuoden 2005 työeläkeuudistuksessa sovittiin, että eläkkeet määräytyvät koko työuran ansioiden mukaan ja niiden työsuhdekohtaisuudesta luovuttiin. Laskentatavan muutos on voinut vaikuttaa eläketasoon sekä sitä parantavasti että laskevasti. Keskimäärin laskentatavan muutoksesta ovat eniten hyötäneet ne, jotka ovat tehneet pitkän työuran usean työnantajan palveluksessa.

Vuoden 2005 työeläkeuudistuksessa sovittiin myös elinaikakertoimen käyttöönotosta vuonna 2010. Elinaikakerroin pienentää alkavia eläkkeitä, mikäli väestön eliniän ennuste nousee. Toisaalta samaisessa uudistuksessa parannettiin työikäisen indeksiä siirtämällä painopistettä ansiotasojen kehityksen suuntaan. Mikäli ansiot kehittyvät hintoja nopeammin, eläkkeiden lähtötaso nousee aikaisempaan verrattuna. Eläkeikäisten eläkkeiden kehitys säilyi ennallaan eli elinkustannusindeksipainotteisena.

Eläkkeiden karttumisprosentteja on muotoiltu uudestaan useaan otteeseen. Vuoden 2005 uudistuksessa myöhempien vuosien eläkekarttumisprosenttia parannettiin, millä pyritään kannustamaan ihmisiä työskentelemään pitempään ja korjaamaan näin esimerkiksi elinaikakertoimen vaikutusta eläketasoon. Elinaikakertoimen vaikutuksen kompensoiminen edellyttäisi esimerkiksi vuonna 1987 syntyneeltä noin kahden vuoden lisätyöskentelyä.

Eläketurvakeskuksen ja Etlan laskelmien mukaan nykyisten työssäkävien bruttoeläkkeiden reaalitaso tulee olemaan selkeästi korkeampi kuin nykyisten eläkkeiden, mutta samanpituisella työuralla eläkkeet tulevat jäämään pääosin elinaikakertoimen takia työaikaisiin tuloihin nähden nykyistä matalammaksi. Eläkettä voi kartuttaa jatkamalla työskentelyä nykyistä pitempään.

Tämä kuitenkin edellyttää työkyvyn säilymistä ja se on paljolti riippuvainen työn luonteesta. Työkykyä, ja toisaalta myös työpaikan säilymistä, on vaikea ennalta arvioida. Eläkesäästämispäätös tehdään tyypillisesti 20–30 vuotta ennen eläkeikää, jolloin tieto työkyvystä, työmotivaatiosta ja työpaikan olemassa olostä lähellä vanhuuseläkeikää on arvauksien varassa. Säästämistarve ei eläkkeen karttumiselle asetetusta porkkanasta huolimatta täten välttämättä vähene.

Tulojen ja kulutuksen rajahyöty oletetaan yleensä laskevaksi eli ensimmäisestä lisäeurosta saatava hyöty oletetaan suuremmaksi kuin sitä seuraavasta eurosta saatava lisähyöty jne. Laskevan rajahyödyn oletuksesta seuraa, että mitä pienemmät tulot ovat, sitä suurempi hyödynmenetys tulojen pienenemisestä seuraa. Odotettavissa olevien tulojen heikkeneminen suhteessa työtuloihin tarkoittaa siten pienempituloiselle suurempaa odotettavissa olevan hyödyn alenemaa kuin tätä suurempituloiselle. Näin ollen etuuksien laskun suhteessa omaan palkkatasoon voi ajatella nostavan säästämistarvetta enemmän pieni- ja keskituloisilla kuin suurituloisilla⁶. Toisaalta eläke-etuksien reaalin kasvu suhteessa nykyisiin etuuksiin vastaavasti vähentää säästämistarvetta. Eniten etuuksien reaalisesta kasvusta hyötyvät edellisen ajattelumallin mukaisesti pienituloiset.

Se, miten eläke-etuksien muutokset vaikuttavat säästämistarpeeseen, riippuukin lähinnä siitä, mihin ihmiset omia tulojaan vertaavat. Eläke-etujen kehityksen voi ajatella vaikuttavan säästämistarpeeseen seuraavasti:

Eläkkeet heikkenevät suhteessa omaan palkkatasoon -> säästämistarve kasvaa

Eläkkeet kasvavat reaalisesti suhteessa nykyisiin eläkkeisiin -> säästämistarve pienenee

Se, kasvaako vai laskeeko säästämistarve, riippuu siitä, kumpi vaikuttaa kuluttajaan enemmän: etuuksien lasku suhteessa omaan palkkahistoriaan vai etuuksien reaalin kasvu suhteessa aikaisempiin eläkkeisiin.

Vaikka eläke-etuksien on ennustettu reaalisesti selvästi kasvavan nykyisiin eläke-etuksiin nähden, suhteellisen tulotason ja ennen kaikkea kulutusmahdollisuuksien säilymisen merkitystä ei pidä vähätellä - pidetäänhän suhteellisen kulutustason (kohtuullista) säilymistä työstä eläkkeelle siirryttäessä yhtenä työeläketurvan keskeisimpänä tehtävänä:

”Työeläkkeen tehtävänä on turvata sen kulutustason kohtuullinen säilyminen, minkä palkansaaja tai yrittäjä on työssäolo- eli aktiiviaikanaan saavuttanut työtulojensa perusteella” (Rantala ja Pentikäinen 2003).

Ihmiset ovat tottuneet tiettyyn kulutustasoon työikäisinä. Kulutustaso on määräytynyt pitkälti kotitalouksien käytettävissä olevien tulojen perusteella. Lieneekin realistista olettaa, että ihmiset peilaavat tulojaan ja kulutusmahdollisuuksiaan sekä työ- että eläkeaikana paitsi omaan aikaisempaan tulo- ja kulutustasoonsa (”habit formation”), myös lähipiirinsä, esimerkiksi tuttaviansa ja naapureidensa, kulutustasoon (”catching up with the Jones”) sen sijaan, että he vertaisivat kulutusmahdollisuuksiaan ihmisten keskimääräiseen ostovoimaan men-

6 Pienituloisilla säästämisen vaihtoehtoiskustannus eli nykykulutuksesta tinkiminen merkitsee suurempaa hyödyn alenemaa kuin suurempituloisilla. Näin ollen nykykulutuksen vähenemisestä eli säästämisestä aiheutuva hyödynmenetys voi olla suurempi kuin odotettavissa olevan hyödyn lisäksi eikä säästäminen lisääny, vaikka sen tarve kasvaisikin.

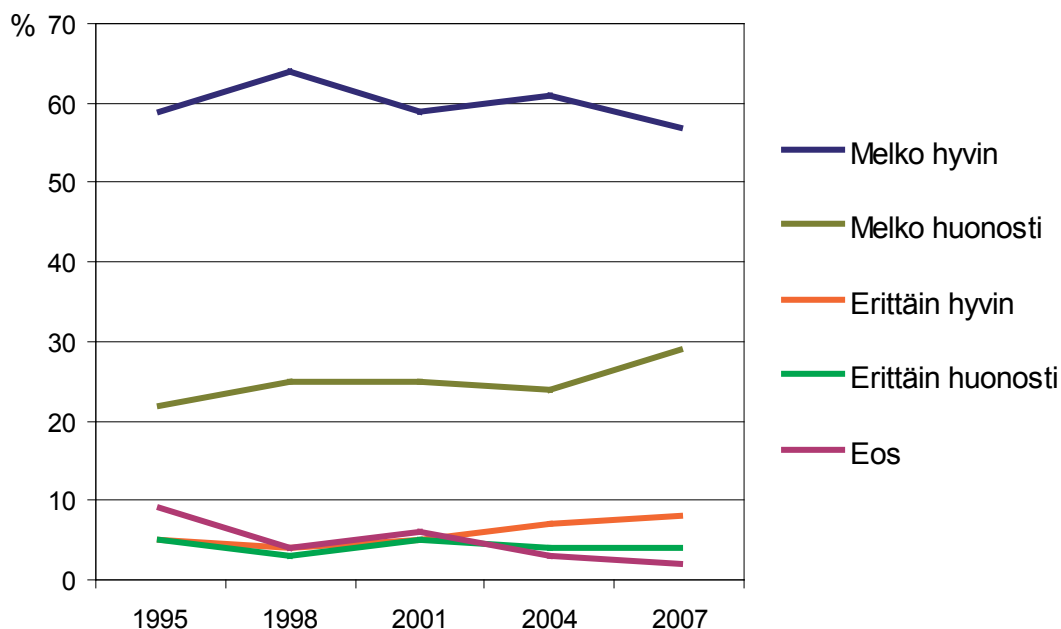
neisyydessä. Näin ollen säästämistarve kasvaa, vaikka tulevaisuuden eläkeläisten ostovoima olisikin nykypäivänä eläkkeelle jääviä korkeampi. Oletettavasti kulutustottumukset ovat myös muuttuneet vaurastumisen myötä. Myös toiveet eläkeaikaiselle kulutustasolle ovat kulutusyhteiskunnassa varttuneilla erilaiset kuin heidän sota- ja pula-ajan kokeneilla vanhemmillaan tai isovanhemmillaan oli.

Säästämistarve on voinut yleistyä myös laman seurauksena. Lama-aikaisen työttömyyden takia monella on työhistoriassa aukkoja. Lisäksi määräaikaiset työsuhteet yleistyivät ja opiskeluaikat pitenivät työnsaannin mahdottomuuden takia. Onkin mahdollista, että laman seurauksena entistä useammalla on tarve paikata työhistorian aukkoja säästämällä osan eläketurvastaan itse.

Arvio eläkeaikaisesta toimeentulosta

Onko eläke-etuuksien heikennyksillä ollut vaikutusta siihen, miten kuluttajat arvioivat tulevansa toimeen eläkeaikanaan? Työeläkevakuuttajat TELA on tehnyt useina vuosina suomalaisten työeläkkeitä koskevia mielipiteitä kartoittavia haastatteluja. Viimeisin ja järjestyksessään kahdeksas haastattelututkimus toteutettiin vuoden 2007 touko-kesäkuussa. Haastattelussa kyseltiin noin tuhannelta 15 vuotta täyttäneeltä henkilöltä työeläkkeisiin liittyviä mielipiteitä. Kyselyn perusteella valtaosa haastatelluista uskoo tulevansa taloudellisesti eläkeaikana toimeen melko hyvin. Verrattuna aikaisempiin kyselyihin aikavälillä 1995–2007 ei ole havaittavissa suurta muutosta, (kuva 6) mutta ikäryhmien välillä on jonkin verran eroja (kuva 7).

Kuva 6. Miten arvio tulevansa toimeen eläkeaikana.

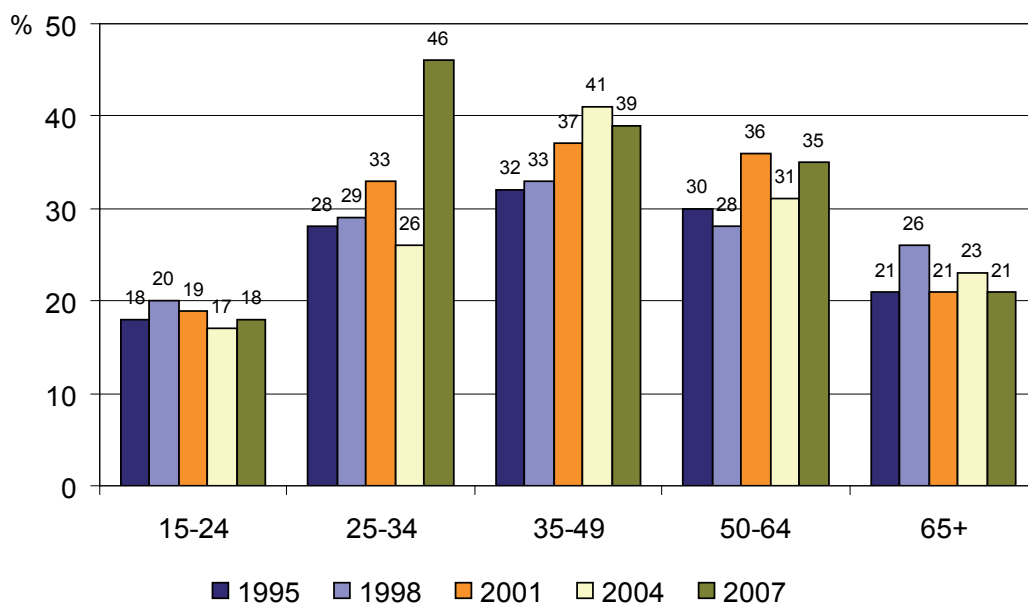

Lähde: TELA, Työeläkeasenteet 2007.

Arvio eläkeaikaisesta toimeentulon tasosta on ajanjaksolla hieman heikentynyt 35–49-vuotiaiden keskuudessa. 25–34-vuotiaiden arvio omasta eläkeaikaisesta toimeentulon tasosta muuttui selvästi huonompaan suuntaan vasta vuonna 2007. Tuolloin 46 prosenttia 25–34-vuotiaista arvioi tulevansa melko – tai erittäin huonosti taloudellisesti toimeen eläkeaikanaan, kun tätä ennen näin ajatteli noin kolmannes-neljännes tämän ikäisistä (kuva 7).

Eläkeaikaiseen toimeentuloon pessimistisesti suhtautuvien 25–34-vuotiaiden kasvanut osuus vuonna 2007 voi heijastaa elinaikakertoimen käyttöönotosta sopimista, vaikkakin elinaikakerroin-keskustelu on vasta vuoden 2007 loppupuolella kiihtynyt. Elinaikakerroin pienentääkin tämän ikäryhmän eläkkeitä nykyisen väestön elinikäennusteen mukaan kymmenestä viiteentoista prosenttiin. Tätä vanhempien ikäryhmien eläkkeisiin elinaikakerroin vaikuttaa ennusteen mukaan vähemmän. Todennäköistä on, että elinaikakertoimen käyttöönotto jatkossa lisää vanhuuden varalle säästävien osuutta etenkin nuorissa ikäryhmissä⁷, vaikka se ei tällä tarkastelujaksolla aivan viimeistä vuotta lukuun ottamatta ilmiötä juuri selitä.

Kuva 7. Niiden osuus ikäryhmästä, jotka arvioivat tulevansa taloudellisesti melko tai erittäin huonosti toimeen eläkeaikanaan. Vuodet 1995, 1998, 2001, 2004 ja 2007.

Lähde: TELA Työeläkeasenteet 1995, 1998, 2001, 2004 ja 2007.

Vuoden 1996 taitettuun indeksiin siirtyminen ei näytä heijastuneen kovin paljoa arvioon eläkeaikaisesta toimeentulosta, ellei täksi tulkita 35–49-vuotiaiden pessimistisesti asiaan suhtautuvien osuuden lievää kasvua ajanjaksolla sekä yli 65-vuotiaiden jonkin asteista toimeentuloonsa pessimistisesti suhtautuvien osuuden kasvua vuonna 1998. Toisaalta taitettuun indeksiin siirtymisestä käytiin kiivasta keskustelua jo vuonna 1995 (taulukko 1) ja tämä on

7 Elinaikakertoimesta uutisoitiin varsin neutraalisti eläkeuudistuksen jälkeen. Vasta vuoden 2007 loppupuolella lehtikirjoitusten sävy muuttui selvästi kriittisemmäksi (Järvinen, käsikirjoitusvaiheessa oleva artikkeli).

voinut heijastua jo vuoden 1995 vastauksiin. Indeksimuutos sai osakseen paljon kritiikkiä jo uudistusta suunniteltaessa ja siirtymistä taitetusta indeksistä takaisin puoliväli- tai jopa täysin ansiotasoindeksiin vaaditaan yhä erityisesti eläkeläisten keskuudessa. Eläkkeiden indeksoinnin epäkohdat ovat erityisesti mielipidekirjoitusten kestoaihe (taulukko 1).

Ajanjaksolla talouskasvu on ollut hyvää, työttömyys vähentynyt ja palkat sekä eläkkeet nousseet reaalisesti. Nämä tekijät ovat voineet kompensoida etuuksien heikennysten vastakaista vaikutusta. Lisäksi on muistettava, että etuuksien leikkauksien pyrkimyksenä ei ole heikentää eläkeläisten toimeentuloa, vaan hillitä eläkemenojen kasvua ja turvata eläkejärjestelmän kestävyys. Leikkaukset ovat voineet osaltaan myös hillitä pessimistisimpiä tulevaisuuden skenaarioita ja valaa uskoa lakisääteisen eläketurvan kestävyteen jatkossakin. Alustavien tietojen mukaan eläkkeellesiirtymisikä on viime vuosina hieman noussut, mikä olikin vuoden 2005 eläkeuudistuksen keskeisiä tavoitteita. Eläkeuudistus on otettu julkisuudessa tältä osin myönteisesti vastaan (taulukko 1).

4.2.2 Epävarmuus

Tulevaisuus on epävarmaa ja se perustuu aina enemmän tai vähemmän ennusteisiin ja oletuksiin. Nuorilla eläkeaikaiseen toimeentuloon liittyvä epävarmuus on vanhempia suurempi: Mitä pitemmällä eläkeikä on, sitä vaikeampi kuluttajan on ennustaa, millainen hänen oma tai yhteiskunnan tilanne on hänen eläkeaikanaan.

Eläkkeisiin voi ajatella kohdistuvan kolmenlaista epävarmuutta: epävarmuutta siitä, miten eläke määräytyy voimassa olevien säännösten puitteissa, epävarmuutta siitä, millainen eläkejärjestelmä on tulevaisuudessa (poliittinen riski) sekä epävarmuutta tulevista työtuloista, joiden perusteella eläke määräytyy (Dominitz, Manski ja Heinz 2002). Toimeentuloon vaikuttavat tulojen ohella myös menot. Erityisesti ikääntyneillä ihmisillä hoito- ja hoivapalveluiden saatavuus ja niiden hinta vaikuttavat merkittävästi toimeentuloon. Näin ollen tulevaan eläkeikään ja sen aikaiseen hyvinvointiin liittyy epävarmuutta paitsi eläkejärjestelmän, myös muun sosiaaliturvan osalta.

Nykyjärjestelmään liittyvä epävarmuus

Arvio omasta tulevasta eläkkeestä on ihmisille tärkeä tieto⁸. Vaikkakin nykyisestä eläke- ja sosiaaliturvajärjestelmästä on saatavilla runsaasti tietoa, monien uudistusten ja siirtymäsäännösten takia henkilön voi olla vaikea itse arvioida tulevan eläkkeensä suuruutta. Nykyjärjestelmään liittyvää epävarmuutta on pyritty vähentämään erilaisin eläketietopalveluin. Asiakkaille lähetetään kertyneistä eläkkeistä laskelmia ja esimerkiksi internetissä on nykyisin mahdollista tehdä yksityisen puolen työhistoriaan perustuva eläke-ennuste. Asiakas voi myös kääntyä eläkeasiantuntijan puoleen saadakseen laskelman ja arvion tulevasta eläketurvastaan. Kynnystä kysyä on pyritty madaltamaan viemällä palvelupisteitä erilaisille messuille ja muihin yleisötapahtumiin.

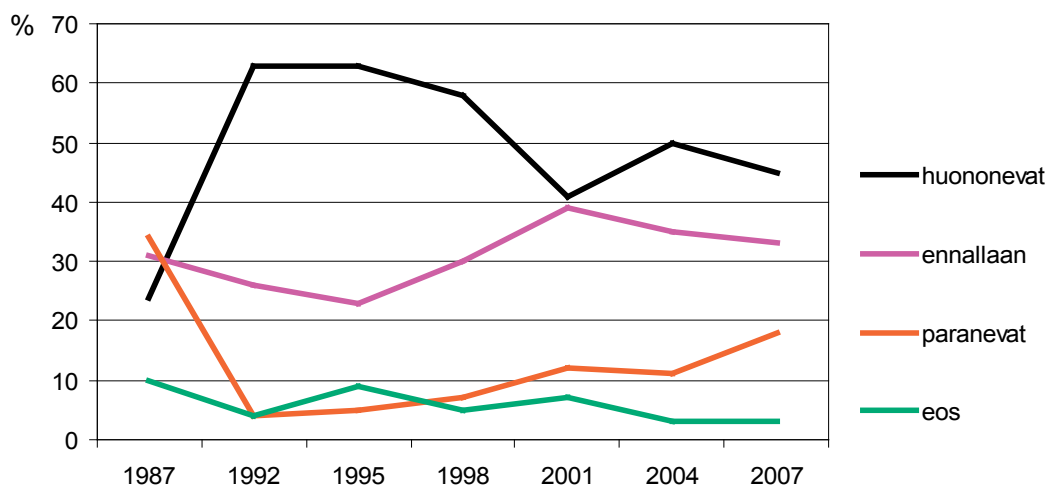
8 Telan tekemän viimeisimmän Työeläkeasenteet 2007 haastattelun mukaan arvio omasta tulevasta eläkkeestä oli yleisin asia, mistä haluttiin saada tietoa.

Nykyjärjestelmästä on saatavilla tietoa, jos sitä osaa tai haluaa hakea. Sen sijaan tulevista muutoksista tietoa ei ole. Kuluttajan on vaikea arvioida, millaisia muutoksia eläke- ja muuhun sosiaaliturvaan jatkossa tulee. Kuluttajan on myös vaikea arvioida tulevien työtulojensa kehittymistä ja työkyvyn säilymistä. Elinaikakertoimen vaikutuksen ja eläkkeiden indeksoinnin ja eliniän pitenemisen takia erityisesti nuorten olisi pystyttävä työskentelemään nykyistä pitempään kompensoidakseen näiden tekijöiden vaikutusta eläkkeeseensä. Eläkeikä on siten yhä pidemmällä tulevaisuudessa ja epävarmuus omasta työtulosta ja työkyvystä voi olla kasvanut.

Epävarmuus tulevista tuloista

Eläke-etuuksiin ja muihin sosiaaliturvaetuuksiin on tehty lamasta lähtien pääosin etuuksia heikentäviä muutoksia. Eläkeleikkaukset ovat edellytys eläkejärjestelmän rahoituksen kestävyydelle (Suomi on saanut eläkejärjestelmän kestävyysvarautumisesta kansainvälistäkin tunnustusta mm. OECD:ltä) ja tehdyt uudistukset ovat valaneet uskoa eläkejärjestelmän säilymiseen tulevasta ”ikäpommista” huolimatta. Toisaalta viimeisen viidentoista vuoden aikainen etuuksien leikkauspolitiikka ja väestön ikääntymisen aiheuttamista ongelmista käyty runsas keskustelu ovat voineet myös lisätä odotuksia tulevista leikkauksista ja siten epävarmuutta eläke-etuuksien tulevista määräytymisperusteista. Eläke-etuuksiin liittyvä poliittinen riski lieenee kasvanut. Eläkelupaukset ovatkin ainoastaan lupaus taaksepäin: lupaus maksaa jo ansaitut eläkkeet, jotka muutosten yhteydessä pyritään turvaamaan siirtymäsäännöksiin. Eläkelupaukset eivät koske eläkkeiden määräytymisperusteiden säilymistä entisellään.

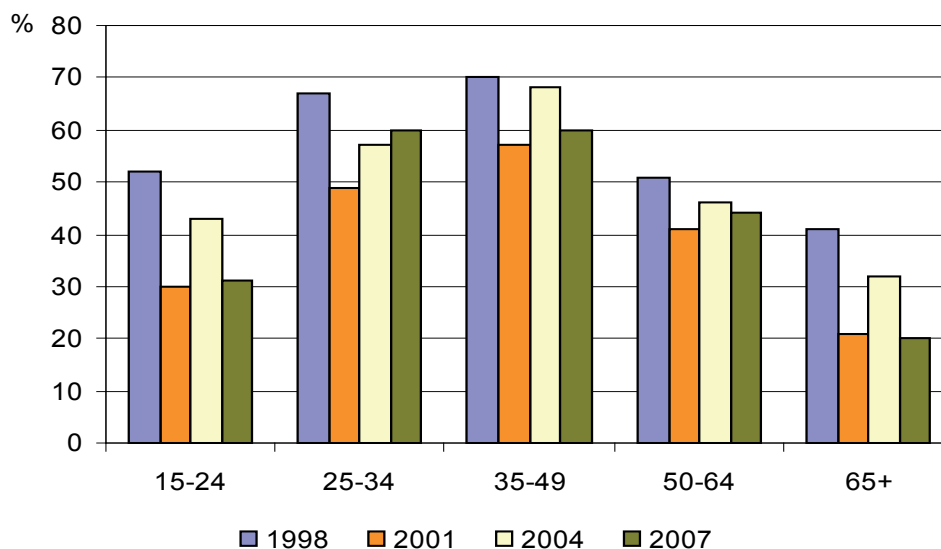
Telan Työeläkeasenteet haastattelututkimuksen mukaan usko omien eläke-etuuksien kehitykseen tulevaisuudessa on muuttunut paljon lamaa edeltävästä ajasta. 1980-luvun lopulla vajaa kolmannes haastatelluista uskoi etuuksien paranevan, sama osuus uskoi niiden heikkenevän ja vastaavasti kolmannes uskoi niiden pysyvän tulevaisuudessa ennallaan. Viiden vuoden päästä tilanne oli muuttunut täysin: enää viisi prosenttia kyselyyn vastanneista uskoi etuuksien paranevan ja yli 60 prosenttia uskoi niiden heikkenevän tulevaisuudessa. 2000-luvulle tultaessa eläke-etujen tuleva kehitys on nähty kuitenkin positiivisemmin kuin 1990-luvulla. Silti nykyiselläänkin lähes puolet ihmisistä uskoo omien eläke-etujensa heikkenevän tulevaisuudessa. Noin kolmannes uskoo niiden säilyvän ennallaan ja vajaa viidennes uskoo eläke-etujensa paranevan tulevaisuudessa (kuva 8).

Kuva 8. Uskoko omien eläke-etujensa säilyvän vai muuttuvan tulevaisuudessa?

Lähde: Tela Työeläkeasenteet-tutkimus 1987, 1992, 1995, 1998, 2001, 2004 ja 2007.

Kriittisimmin eläke-etuuksien tulevaan kehitykseen suhtautuvat 25–49-vuotiaat. Vuonna 2007 60 prosenttia tämän ikäisistä uskoi omien eläke-etuuksien heikkenevän tulevaisuudessa. Tätä vanhemmat ja toisaalta myös nuoremmat suhtautuivat luottavaisemmin etuuksien kehitykseen (kuva 9).

Vanhemmilla eläkeiän läheisyys ja saavutettujen etujen pysyvyys eläkkeellä ollessa luovat luottamusta etujen säilymiseen. Etuuksia heikentävien muutosten voimaantulossa on noudatettu usein melko pitkiä siirtymäaikoja. Aina siirtymäsäännöksiä ei kuitenkaan ole. Esimerkkinä tästä ovat indeksimuutokset, jotka astuvat voimaan heti myös jo maksussa oleviin eläkkeisiin. Periaatteessa kaikkein nuorimpien epävarmuus tulevaisuudesta pitäisi olla kaikkein suurin. Kaikkein nuorimpien positiivisuus luultavasti liittyy siihen, että moni asuu tässä iässä vielä vanhempiensa luona. He eivät koe epävarmuutta, koska vanhemmat vastaavat suurelta osin vielä heidän toimeentulostaan.

Kuva 9. Niiden osuus, jotka uskovat omien eläke-etujensa heikkenevän tulevaisuudessa.

Lähde: Tela Työeläkeasenteet-tutkimus 1998, 2001, 2004 ja 2007.

Epävarmuus tulevista menoista

Toimeentuloon vaikuttaa tulojen lisäksi luonnollisesti kulutus ja siihen liittyvät menot. Olen edellä käsitellyt eläke-etuuksien mennyttä ja osin myös tulevaa kehitystä sekä siihen liittyvää epävarmuutta. Väestön ikärakenteen muutos aiheuttaa paineita myös hoiva- ja hoitopalveluiden järjestämiselle. Hoiva- ja hoitopalvelumenojen on arvioitu jatkossa kasvavan.

Laskelmien mukaan eläkemenot ja hoivamenot kasvavat lähes yhtä voimakkaasti pitkällä aikavälillä. Eläkemenojen voimakkain kasvuvaihe ajoittuu ennen hoivapalvelumenojen voimakasta kasvuvaihetta. Esitetyt arviot hoito- ja hoivamenojen tulevasta kehityksestä vaihtelevat toisistaan. Yhteistä niille kuitenkin on se, että kaikissa arvioissa menojen bruttokansantuoteosuuden odotetaan nousevan suhteessa nykyiseen tasoon (Pylkkänen 2008, Kautto ym. 2006).

Terveyspalveluiden saatavuudella ja niiden hinnalla on merkittävä vaikutus vanhusväestön hyvinvointiin ja toimeentuloon. Ikääntymisen myötä hoito- ja hoivapalveluiden tarve yleensä kasvaa. Tilastokeskuksen kulutustutkimuksen mukaan terveyteen liittyvät menot olivat vuonna 2006 yli seitsemän prosenttia vanhustalouksien kaikista kulutusmenoista, kun niiden osuus väestöllä keskimäärin oli reilu kolme prosenttia.

Lehdistössä on puhuttu paljon hoito- ja hoivapommista ja siitä, miten se ratkaistaan (taulukko 1). Tuleva ikärakenteen muutos on mitä luultavimmin saanut monet pohtimaan tulevaisuuden hoito- ja hoivapalveluiden saatavuutta ja niiden asiakashintoja. Väestön mielipiteitä terveyspalveluiden toiminnasta on jonkin verran kartoitettu haastattelututkimuksissa, mutta väestön terveydenhuoltojärjestelmää koskevien mielipiteiden ajallisesta kehityksestä ei ole julkaistu vertailutietoa, eikä liioin ole olemassa tietoa väestön ajatuksista terveyspalveluiden tulevaisuudesta.

Väestön mielipiteitä terveydenhuollon nykytilasta on kartoitettu mm. Stakesin Suomalaisten hyvinvointi 2004 kyselyssä. Kyselyyn vastanneista valtaosan mielestä terveyspalveluiden järjestämisessä olisi jonkin verran parantamisen varaa nykyisestä (vuonna 2004). Noin kolmannes oli sitä mieltä, että kokonaisuutena terveydenhuoltojärjestelmä toimii hyvin. 40 prosenttia toivoi järjestelmään pieniä muutoksia ja noin 20 prosenttia perusteellisimpia uudistuksia. Vanhemmat olivat nuorempia tyytyväisempiä terveydenhuoltojärjestelmän toimintaan. Yli 55-vuotiaista yli 40 prosenttia oli tyytyväisiä järjestelmään. Nuorimmissa ikäryhmissä kaivattiin eniten muutoksia: alle 35-vuotiaista muutoksia kaipasi yli 70 prosenttia ja 35–44 vuotiaistakin liki 70 prosenttia (Klavus, Pekurinen, Nguyen ja Häkkinen 2006). Samassa haastattelussa kysyttiin myös väestön mielipiteitä sosiaalipalveluihin ja tulonsiirtoihin kohdentuvista säästöistä. Eniten esillä olleista säästökohteista vastustettiin säästöjen kohdentumista terveyden- ja sairaudenhoitoon (79 % vastanneista). Tätä säästökohdetta vastustivat yhtäläillä nuoret ja vanhat (Forma 2006).

Toimiva ja edullinen (julkisesti tuotettu) terveydenhuoltojärjestelmä on suomalaisille tärkeä asia ja sillä on laaja kannatus (Forma, Kallio, Pirttilä ja Uusitalo 2007). Väestön ikääntymisen myötä huoli järjestelmän toimivuudesta ja sen hinnoittelusta lienee lisääntynyt. Tämä on mahdollisesti yksi selitys sille, että vanhuuden varalle (ja pahanpäivän varalle) säästäminen on yleistynyt etenkin nuorten keskuudessa viimeisten vuosien aikana. Entistä useampi saattaa varautua siihen, että terveydenhoitopalveluiden kustannukset lisääntyvät julkisellakin puolella ja toisaalta saatetaan varautua myös käyttämään yksityisiä sairaan- ja terveydenhoitopalveluita. Varallisuuden kasvun myötä tähän voi myös entistä useammalla olla varaa.

Todennäköisesti epävarmuus tulevia tuloja ja menoja kohtaan on yleistynyt 1980-luvun jälkeen. Ikärakenteen muutoksesta johtuva ikääntymiseen liittyvien menojen nousu ja tarve niiden hillitsemiseen on ollut keskustelun aiheena laman jälkeen yhä enenevässä määrin. 1990-luvusta lähtien tehdyt eläke-etuuksien leikkaukset ovat voineet synnyttää epäilyjä myös tulevista leikkauksista. Myös epävarmuus hoito- ja hoivapalveluiden saatavuudesta ja niiden hinnasta on voinut lisääntyä. Lisäksi eläkeindeksin heikennys ja eliniän ennustettu piteneminen ovat voineet lisätä työajan ansioihin liittyvää painetta ja epävarmuutta tulevasta eläketasosta. Epävarmuuden lisääntyminen liittyyneekin jossakin määrin yksityisen eläkesäästämisen yleistymiseen. Jatkossa eläke-etuuksiin liittyvä epävarmuus voi kasvaa eläkkeiden maksu-etuussuhteen heikkenemisen myötä. Eläkemaksujen nousu yhdessä eläke-etuuksien heikkenemisen (elinaikakerroin) kanssa voi lisätä epäilyjä järjestelmän poliittisesta kestävydestä ja eläke-etuuksien tulevasta tasosta (ks. aiheesta lisää Korkman, Lassila, Määttänen ja Valkonen 2007).

4.3 Tietoisuuden kasvu

Eläkesäästämisen yleistymisen voi liittyä myös siihen, että tulevan kulutuksen diskonttokorko on jostakin syystä noussut – yhä useampi tiedostaa ja ymmärtää tulevaisuuteen säästämisen merkityksen. Tiedotusvälineissä on viime vuosina puhuttu melko paljon eläke-etuuksien riittävydestä tulevaisuudessa ja tämä on voinut herättää monet ajattelemaan tulevaa eläkeaikaista toimeentuloaan. Tiedotusvälineet ovat tärkeä eläketiedon välittäjä ja niiden rooli tiedonlähteenä

korostuu nuorilla⁹. Myös eläke- ja muuhun pitkäaikaissäästämiseen tarkoitettujen tuotteiden lisääntynyt tarjonta on voinut saada sellaisia kuluttajia säästämään, joilla ei ilman tähän tarkoitettuja tuotteita ja niiden aktiivista tarjontaa olisi ollut osaamista tai tahdonvoimaa säästää. Paitsi tarjonta, myös tietoisuus tarjolla olevista tuotteista lienee lisääntynyt.

Eläkevakuutusten markkinointi on muuttunut ajanjaksolla siten, että aikaisemmin yksilöllistä eläkevakuutusta mainostettiin lähinnä verotuksen keventäjänä ja eläkkeelle pääsyn varhentaajana, sittemmin lakisääteisen eläkkeen täydentäjänä. Markkinoinnin painopisteen muutos liittyy sekä yksilöllisen eläkevakuutuksen verovähennyksiin oikeuttavan alaikärajan nostoon että lakisääteisen eläketurvan tason ennakoituihin muutoksiin. Vakuutusten markkinointi on kohdistunut viime vuosina enemmän nuoriin aikuisiin ja osittain tämän takia asiakaskunta onkin nuorentunut.

Pankkien tarjoamat sijoituspalvelut ovat kehittyneet laman jälkeen huomattavasti. Yksi merkittävä muutos on ollut pankkien ja vakuutusyhtiöiden siirtyminen toistensa alueille. Sijoituspalvelut ovat olleet yksi nopeimmin kasvaneista palvelusektoreista viime vuosina (Peura-Kapanen 2007). Mahdollisuus tarjota pankki- ja vakuutuspalveluita yhdestä luukusta on luultavasti lisännyt eläkevakuutuksen ottajien määrää. Esimerkiksi asuntolainojen tarjousten yhteydessä lainanhakijalle tarjotaan usein eläkevakuutusta. Eläkevakuutuksen ottaminen kytketään asuntolainan korkomarginaaliin: asuntolainan korkomarginaali on alempi, mikäli asiakas ottaa eläkevakuutuksen pankin henkivakuutusyhtiöstä. Varsin moni asuntolainan ottaja lienee viime vuosina tehnyt samalla eläkevakuutussäästämissopimuksen.

Eläkekeskustelu tiedotusvälineissä

Eläkkeitä on käsitelty ja käsitellään varsin vilkkaasti lehdistössä. Lehtiartikkelien ja lehtien mielipidekirjoitusten luonne on muuttunut ajanjaksolla siten, että kun vuonna 1995 eläkeaiheiset kirjoitukset käsitelivät pääasiassa maksussa jo olevia tai pian maksuun tulevia eläkkeitä, 2000-luvulla lehtikirjoituksissa puhuttiin yhä enenevässä määrin tulevista eläkkeistä ja eläketurvan riittävydestä.

Vuonna 1995 lehtiartikkeleissa ja kirjoituksissa käsiteltiin paljon eläkkeiden indeksointia (nykyistä ja tulevaa) ja verotusta, joita pidettiin eläkeläisiä sortavina. Tuolloin monessa kirjoituksessa vaadittiin myös ylisuurten eläkkeiden leikkauksia ja eläkekaton asettamista. Samoin kyseltiin luvatus indeksikorotuksen perään. Jonkin verran käsiteltiin myös ikärakenteen tulevaa muutosta ja sen vaikutuksia eläketurvaan ja hoitopalveluihin. Ratkaisuna eläkepommiin nähtiin eläkeuudistus. Yksityisten eläkevakuutusten yhteydessä puhuttiin niihin liittyvistä riskeistä ja valvonnan lisäämisen tarpeesta. Ostaeläkkeiden myynnin todettiin kuitenkin olevan elpymässä Apollon ja Kansan konkurssien jälkeen (taulukko 1).

Vuonna 2000 eläkekirjoittelussa oli yhä näkyvästi esillä indeksiasiat ja eläkeläisten ostovoiman heikkeneminen ja niihin vaadittiin muutosta, kuten myös kansaneläkkeen pohjaosan kaksinkertaiseen leikkaukseen. Viittä vuotta aikaisempaan verrattuna tulevaisuutta koskeva kirjoittelu oli lisääntynyt. Artikkeleissa ja mielipidekirjoituksissa näkyi huoli ikärakenteen

9 Telan Työeläkeasenteet 2007 haastattelun mukaan nuorilla tiedotusvälineet ovat tuttavien ja oppilaitosten ohella tärkein eläketiedon lähde. Kelan, ETK:n ja työeläkeyhtiöiden merkitys eläketiedon välittäjänä korostuu, mitä lähempänä henkilö on eläkeikää.

muutoksen vaikutuksesta erityisesti työvoiman riittävyyteen ja sitä kautta hoitopalveluiden saatavuuteen. Eläkemaksuissa todettiin olevan nostopainetta. Ratkaisuna nähtiin eläkkeelle-siirtymisiän nosto, mutta myös maahanmuutosta ja yksityisestä hoitovakuutuksesta puhuttiin. Eläkkeelle siirtymisiän nostovaade nosti esiin kysymyksen työssä jaksamisesta. Erityisesti mielipidekirjoituksissa näkyi närkästys eläketurvaan tehdyistä heikennyksistä ja eläkeläisten ”pettämisestä”. Ostoeläkkeiden suosion todettiin olevan kasvusuunnassa (taulukko 1).

Vuonna 2006 esillä oli yhä näyttävästi eläkeaiheisten kirjoittelujen kestoteema indeksi. Indeksoinnin johdosta eläkeläisten ostovoiman todettiin heikkenevän palkansaajiin nähden. Eläkeläisiä todettiin olevan köyhyysrajan alapuolella. Erityisesti mielipidekirjoituksissa eläkelupaukset katsottiin petetyiksi kansaneläkkeen pohjaosan leikkauksen ja indeksoinnin myötä. Eläkeuudistuksen todettiin onnistuneen ja eläkkeellesiirtymisiän nousseen jonkin ver-ran. Eläkeiän nousulle katsottiin jatkossakin olevan tarvetta. Toisaalta samalla epäiltiin uuden eläkeuudistuksen olevan jo oven takana ja käytiin keskustelua eläkemaksukaton asettamisesta vaihtoehtona eläkkeiden leikkaukselle. Tulevien sukupolvien maksutaakka ja toisaalta elä- ketason lasku puhutti paljon ja jonkinlaista sukupolvien välistä eripuraakin oli ilmassa Osku Pajamäen Ahne sukupolvi -kirjan myötä. Lisäksi kirjoituksissa näkyi huoli hoito- ja hoiva- palveluiden saatavuudesta tulevaisuudessa. Eläkevakuutusten myynnin todettiin olevan yhä kasvussa ja lisäsäästäminen nähtiin tarpeellisena. Samalla kuitenkin muistutettiin yksityisiin eläkevakuutuksiin liittyvistä kustannuksista ja riskeistä (taulukko 1).

Taulukko 1. Eläkeaiheiset kirjoitukset lehdissä tammi-elokuussa vuosina 1995, 2000 ja 2006.

Vuosi	Tyypilliset aiheet (yleisimmät lihavoitu)
1995 tammi-elokuu	<p>Nykyjärjestelmän epäkohtia: Eläkkeiden indeksointi ja verotus Superkarttuma pois, ylisuuria eläkkeitä leikattava, eläkekatto Eläkerahastojen sijoitustuotot korkeammaksi Lastenhoitojaksojen eläkekertymästä ym. nais-mies näkökulmaa Epäuskoa eläkelupauksiin: huutoa luvatus indeksikorotuksen perään</p> <p>Artikkeileita ja keskustelua tulevasta Eläkeuudistuksesta: Eläkepalkan laskusääntö (koko ura/10v) Työkyvyttömät työttömät tk-eläkkeelle – keskustelua Tk-eläke ja tulevan ajan leikkaukset: huoli tk-eläkkeiden tasosta</p> <p>Tulevaisuus Sukupolvien välinen oikeudenmukaisuus: - Ikärakenteen muutos, eläkepomme ja huoltosuhde - ”Eläkeremontti hoitaa eläkepommein” Eläketilit (VM ajaa) Eläkkeiden tavoitetaso (säilytettävä 60%:ssa , VM ajaa 50 %)</p> <p>Lisäturvasta: Säästämisen riskit ja valvonnan tehostaminen (Apollon ja Kansan konkurssit) Ostoeläkkeiden myynti elpymässä laman ja Apollon ja Kansan konkurssien jälkeen</p>

<p>2000 tammi-elokuu</p>	<p>Nykyjärjestelmän epäkohtia: Eläkkeiden indeksointi ”taitettu-indeksi ryöstö” Eläkkeiden ostovoima laskenut (syyt indeksointi, verotus) Pieniä eläkkeitä korotettava, veroalennus myös eläkkeisiin Epäuskoa eläkelupauksiin ”eläketurvaa viilattiin taas” Kansaneläkkeiden pohjaosan kaksinkertainen leikkaus Tel-kilpailua lisättävä, työeläkkeiden rahastointia lisättävä Työkyvyttömiä saatava eläke Kotitöistä kartuttava eläkettä</p> <p>Eläkeuudistus: Vireillä suuri eläkeremontti: työeläkelakien yksinkertaistaminen, myös etuuksien heikentäminen, maininta elinaikakertoimesta yhtenä mahdollisena ratkaisuna eliniän pitenemiseen, eläkepalkka ehkä koko työurasta</p> <p>Tulevaisuus Ikärakenteen muutos ja huoltosuhde, työvoimapula, hoivapommi -> ratkaisuna eläkkeelle siirtymisiän nostaminen (ja maahanmuutto) Kiistelyä eläkepommista: onko se purettu vai laukeaako se Eläkkeelle siirtymisiän nosto ja työssä jaksaminen Työpaikan ilmapiiri ja mielekäs työ pitää työssä pitempään Johtajat näyttävät huonoa esimerkkiä: jäävät varhain eläkkeelle 45+ -väestöllä vetoa eläkkeelle Eläkemaksuissa korotuspaineita, ratkaistava lähivuosina</p> <p>Lisäturvasta: Ostoeläkkeiden myynti kasvussa Työnantajan lisäeläke houkutin pahenevaan työvoimapulaan Hoivapommi: Yksityinen hoitovakuutus yksi ratkaisu Sijoitussidonnaiset eläkevakuutukset lisääntyvät, halutaan selkeitä sääntöjä eläkevakuutusten markkinoinnille</p>
------------------------------	---

<p>2006 tammi-elokuu</p>	<p>Nykyjärjestelmän epäkohtia: Eläkkeiden indeksointi, eläkkeiden ostovoima Eläkkeiden riittävyys, eläkeläisiä köyhyysrajan alapuolella, pieniä eläkkeitä korotettava, vanhuudenturva murenemassa, verotus epäoikeudenmukainen Eläkelupaukset petetään kerta toisen jälkeen (kansaneläkkeen pohjaosan leikkaus, indeksointi) ”eläke ei turvattu etuus” Eläkeläisten ääni saatava kuuluviin Hoitotakuu ontuu</p> <p>Eläkeuudistus: Eläkeuudistus näyttää onnistuneen, kannustaa työssä jatkamiseen Eläkeikä myöhentymässä Uusi eläkeuudistus odottaa jo</p> <p>Tulevaisuus: Ikärakenteen muutos ja siitä seuraavat ongelmat: - Tulevien sukupolvien maksutaakka Asetettava maksukatto tai eläkkeitä leikattava – kiistelyä aiheesta - Eläketaso laskee tulevaisuudessa, riittävätkö rahat eläkkeellä? - Työvoimapula, huolta hoito- ja hoivapalveluiden saatavuudesta ”sairaanhoitajat eläkkeeltä takaisin töihin” Eläkeikä nousee tulevaisuudessa Positiivista: - Työeläkevaroja sijoitetaan enemmän pörssiin, hillitsee maksujen korotuspaineita - Suomalaisten työkyky parantunut, ikääntyneiden työssä pysyminen kohenee</p> <p>Sukupolvien välinen eriarvoisuus: Osku Pajamäen Ahne sukupolvi, keskustelua aiheesta Pienet vs. suuret ikäluokat ”Nuoret nääntyvät, vanhat vaurastuvat” Elinaikakertoimesta muutamia artikkeleita</p> <p>Lisäturva: Lisäsäästämisen tarpeesta: lisäsäästämistä tarvitaan, huoli huomisesta valtiolta yksilölle, selvitä eläketurvasi ajoissa Vapaaehtoisten eläkevakuutusten myynti kasvussa, yhä nuoremmat ottavat vakuutuksia Kriittistä kirjoittelua eläkevakuutusten kustannuksista ja riskeistä Pienituloisilla ei varaa säästää itse, eläkkeitä ei varaa leikata Eläkesäästämisestä elinikäistä (uusi malli esillä)</p>
------------------------------	---

Lähde: ETK:n viestintäosaston keräämät eläkeaiheiset lehtiartikkelit vuosilta 1995, 2000 ja 2006.

Eläkekeskustelua käydään paitsi tiedotusvälineissä ja kahvipöydissä, varsin vilkkaasti myös internetin keskustelupalstoilla. Tyypillinen nettikeskustelija on nuorehko aikuinen, jolla on varsin hyvä tietämys sijoittamisesta. Hänellä on myös taloudellista pelivaraa sen verran, että säästäminen on mahdollista. Varsin moni keskustelupalstoilla mielipiteensä ilmaiseva on sitä mieltä, että lakisääteinen järjestelmä ei tule takaamaan heille riittävää eläkeaiasta toimeentuloa ja moni keskustelija kertoo säästävänsä itse eläkeaikaa varten. Säästämistuotteiden paremmuudesta käydään kiivasta keskustelua. Osa keskustelijoista on myös sitä mieltä, että lakisääteinen eläke tulee olemaan heille riittävä eikä lisäsäästäminen ole tarpeen. Vaikkakin joukko on hyvin valikoitunut, kuvaavaa on kuitenkin se, että tämän ikäiset ihmiset yleensä keskustelevat eläkeasioista näin intensiivisesti.

Media ja mainonta vaikuttavat varmasti ihmisten mielikuviin ja päätöksentekoon. Yksityisen eläkesäästämisen lisääntyminen liittyyneekin osin siihen, että julkisen keskustelun myötä entistä useampi on alkanut miettiä eläkeaiasta toimeentuloaan. Lisäksi eläkesäästämisspätöksen tekemistä on osaltaan helpottanut siihen luotujen täsmätuotteiden eli yksityisten eläkevakuutusten tarjonnan ja markkinoinnin aktiivisuus. Medialla voi olla suurempi vaikutus nuoriin ihmisiin, sillä nuorilla ihmisillä tiedotusvälineet ovat eläketiedon välittäjänä suuremmissa roolissa kuin vanhemmilla ihmisillä.

5 Loppupäätelmiä

Eläkesäästäminen on yleistynyt, yhä useampi suomalainen kotitalous suunnittelee säästävää vanhuuden varalle ja yhä useampi myös niin tekee. Artikkelin tarkoituksena on ollut pohtia, mistä ilmiössä on kyse. Miksi yhä useampi ja yhä nuorempi kuluttaja tai kotitalous kohdentaa säästämisen juuri eläkeaikaa varten? Aikaisemmin ajateltiin, etteivät eläkeasiat juuri kiinnosta alle viisikymppistä kuluttajaa.

Eläkesäästämisen yleistymisen johtunee suurelta osin kolmesta tekijästä: säästämismahdollisuuksien kasvusta, epävarmuuden yleistymisestä sekä tietoisuuden lisääntymisestä. Kotitalouksien varallisuus on kasvanut ja yhä useammalla kotitaloudella jää rahaa säästöön. Säästämiskyvyn kohetessa 1980-luvulla myös säästämistuotteiden tarjonta monipuolistui. Laman jälkeen sijoitustuotteiden kehitys jatkui ja kynnystä säästämiseen madallettiin yhä. Esimerkiksi eläkesäästäminen tai rahastosäästäminen ei edellytä suurta alkupääomaa vaan säästäjäksi voi lähteä pienelläkin kuukausisummalla. Säästämiskyvyn kasvaessa tarjonta reagoi kysyntään: eläke- ja pitkäaikaissäästämiseen tarkoitettut tuotteet kehittyivät ja niiden tarjonta lisääntyi.

Vaikka kotitalouksien säästämismahdollisuuksien kasvu lienee tärkein tekijä eläkesäästämisenkin yleistymisen takana, se ei yksin riitä selittämään ilmiötä. Laman jälkeen säästämisaikheet vanhuuden sekä pahanpäivän varalle ovat lisääntyneet muita säästämiskohteita selkeästi enemmän. Vaikka eläkevakuutukseen liittyvä vakuutusmaksujen verovähennysoikeus on voinut osaltaan kohdentaa säästämistä juuri eläke aikaan, pahanpäivän ja vanhuuden varalle säästää aikovien osuuden kasvu viittaa myös siihen, että epävarmuus tulevaa toimeentuloa kohtaan on yleistynyt. Epävarmuuden yleistymisen liittyyne paitsi tuleviin tuloihin myös tuleviin menoihin. Vaikka tehdyt eläkeleikkaukset ovat olleet eläketurvan kestävyuden kannalta välttämättömiä, ikärakenteen muutoksen aiheuttama paine eläkemenoihin ja jo tehdyt etuuksien leikkaukset ovat voineet synnyttää odotuksia myös tulevasta leikkauksista ja lisätä epävarmuutta eläkeaikaisista tuloista. Myös epävarmuus hoito- ja hoivapalveluiden saatavuudesta ja niiden hinnasta on voinut lisääntyä ja omaehtoisen säästämisen tarve kasvaa myös tästä syystä.

Yksityisen eläkesäästämisen yleistymisen liittyyne osin myös tietoisuuden lisääntymiseen - julkisen keskustelun myötä entistä useampi on alkanut pohtia eläke aikaista toimeentuloaan ja omia kulutustarpeitaan sekä niiden toteutumismahdollisuuksia tulevaisuudessa. Eläke- etuuksien tulevaa tasoa ja eläkeläisten tulevaa toimeentuloa koskeva keskustelu on lisääntynyt julkisuudessa 2000-luvulla. Vielä 1990-luvun puolivälissä esimerkiksi lehtiartikkelien ja mielipidekirjoitusten eläkeaiheet käsittelivät pääosin jo maksussa olevia tai pian maksuun tulevia eläkkeitä. Eläkesäästämisen aloittamista on osaltaan voinut edesauttaa myös yksityisten eläkevakuutusten tarjonnan ja markkinoinnin aktiivisuus ja säästämisen aloittamisen helppous. Pankki- ja vakuutuspalveluiden tarjonnan yhdistyminen lienee osaltaan vauhdittanut eläkevakuutusten myyntiä 2000-luvulla.

Alkavat eläkkeet ovat työeläkejärjestelmän kypsymisen myötä jatkuvasti nousseet ja mikäli talous kasvaa ennustetulla tavalla, eläkkeiden odotetaan jatkossakin reaalisesti kasvavan suhteessa aikaisempien vuosien eläkkeisiin. Näin siitä huolimatta, että eläke- etuuksiin on tehty

myös niitä heikentäviä muutoksia. Viimeisin tiedossa oleva heikennys on elinaikakerroin. Mikäli elinaikakerroin otetaan sovitusti käyttöön vuonna 2010, eläkkeiden taso laskee jatkossa suhteessa palkkatasoon eliniän ennusteen noustessa. Vuoden 2007 loppupuolelta lähtien elinaikakertoimesta käyty keskustelu on muuttunut yhä kriittisemmäksi. Vaikka elinaikakerroin ei viimeisen vuoden aikaista kehitystä lukuun ottamatta juuri selitä eläkesäästämisen lamanjälkeistä yleistymistä, jatkossa elinaikakertoimen käyttöönotto todennäköisesti lisää yksityisesti eläkeaikaa varten säästävien osuutta.

Eläkesäästäminen jatkaa yleistymistä yleisen talouskasvun ja kotitalouksien ostovoiman kasvun myötä. Mitä ilmeisimmin ihmiset pohtivat myös jatkossa eläkeaikaiseen toimeentuloonsa ja kulutustarpeisiinsa liittyviä kysymyksiä – keskustelu ikärakenteen muutoksen aiheuttamasta paineesta eläkemenoihin sekä hoito- ja hoivapalveluiden järjestämiseen pysynee pinnalla vielä pitkään. ”Eläketietoisuutta” pitäneet yllä myös eläkesäästämisuotteiden tarjonta: eläkesäästämiseen soveltuvia tuotteita kehitetään parhaillaan ja niitä kehitettäneen ja markkinoitaneen jatkossakin aktiivisesti.

Nähtäväksi jää, miten ikärakenteen muutoksen haasteet ja aiheen ympärillä pyörivä julkinen keskustelu heijastuvat jatkossa ihmisten kokemaan epävarmuuteen ja odotuksiin eläkeaikaisesta toimeentulostaan. Asiallinen ja avoin keskustelu sekä eläke- ja muun sosiaaliturvan läpinäkyvyys ovat keinoja vähentää eläkkeisiin liittyvää epävarmuutta. Realistinen näkemys eläkeaikaisesta toimeentulosta parantaa myös kuluttajan kykyä tehdä eläkeaikaiseen toimeentuloon ja sen rahoittamiseen liittyviä ratkaisuja.

Lähteet

- Ahonen Kati ja Moilanen Lauri (2007) Kotitalouksien eläkesäästäminen, tulot ja varallisuus. Eläketurvakeskuksen keskustelualoitteita 2007:1.
- Ahonen Kati (2006) 'Eläkeläisten toimeentulo kansainvälisessä vertailussa' teoksessa Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1995–2005 (toim. Uusitalo Hannu). Eläketurvakeskuksen raportteja 2006:2.
- Ahonen Kati (2004) 'Vapaaehtoisen lisäturvan merkitys palkansaajien eläkkeelle siirtymisessä' teoksessa Eläkeuudistus ja ikääntyvien työssä jatkamisaikeet (toim. Tuominen Eila). Eläketurvakeskuksen raportteja 2004:37.
- Anttila Suvi, Hietaniemi Marjukka, Risku Ismo, Salonen Janne ja Uusitalo Hannu (2005) Miten työeläkkeet kehittyvät? Laskelmia eläkkeiden pitkän aikavälin kehityksestä. Eläketurvakeskuksen raportteja 2005:4.
- Dominitz Jeff, Manski Charles F. ja Heinz Jordan (2002) Social Security Expectations and Retirement Savings Decisions. NBER Working Papers 8718.
- Fisher Irving (1930) The Theory of Interest, London: MacMillan 1930.
- Forma Pauli (2006) 'Niin hyvinä kuin huonoinakin aikoina – Suomalaisten sosiaalipolitiikkaa koskevat mielipiteet vuonna 2004' teoksessa Suomalaisten hyvinvointi 2006 (toim. Kautto Mikko). Stakes.
- Forma Pauli, Kallio Johanna, Pirttilä Jukka ja Uusitalo Roope (2007) Kuinka hyvinvointivaltio pelastetaan? Tutkimus kansalaisten sosiaaliturvaa koskevista mielipiteistä ja vallinnoista. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 89. KELAn tutkimusosasto 2007.
- Friedman Milton (1957) A theory of the consumption function. Princeton.
- Hall Robert E. (1978) Stochastic Implications of the Life Cycle-Permanent Income Hypothesis: Theory and Evidence. Journal of Political Economy, December 1978, 86.
- Harju Jarkko (2008) Vapaaehtoiset eläkevakuutukset ja vuoden 2005 verouudistus. VATT-keskustelualoitteita 442.
- Järvinen Tiiu Elinaikakerroin lehdissä – Herättääkö eläkkeen määrään vaikuttava kerroin keskustelua, käsikirjoitusvaiheessa oleva artikkeli. Turun Yliopisto, TOPSOS-lisensiaattityö.
- Kautto Mikko, Häkkinen Unto, Laine Veli, Parkkinen Pekka, Parpo Antti, Tuukkanen Jorma, Vaarama Marja, Vihriälä Vesa ja Volk Raija (2006) Hoivan ja hoidon taloudellinen kestävyys – Arvioita sosiaali- ja terveyspalveluiden kustannusten kehityksestä. Hyvinvointivaltion rajat -hanke. STAKES
- Kilponen Juha ja Romppainen Antti (2001) Julkinen talous ja väestön ikääntyminen pitkällä aikavälillä – katsaus kirjallisuuteen ja simulointeja sukupolvimallilla. VATT-keskustelualoitteita 263.
- Klavus Jan, Pekurinen Markku, Nguyen Lien ja Häkkinen Unto (2006) 'Väestön kokemukset, mielipiteet ja odotukset terveydenhuoltojärjestelmän toiminnasta' teoksessa Suomalainen hyvinvointi 2006 (toim. Kautto Mikko). Stakes.
- Korkman Sixten, Lassila Jukka, Määttänen Niku ja Valkonen Tarmo (2007) Hyvinvointivaltion rahoitus Riittävätkö rahat, kuka maksaa? ETLA

- Kurjenoja Jaana (2006) Veronkevennyksillä ostovoimaa – Palkansaajan tuloverotus ja ostovoima 1991–2006. Verotietoa 46. Veronmaksajain Keskusliitto.
- Laitinen-Kuikka Sini, Bach Jarna ja Vidlund Mika (2002) Eläketurva Länsi-Euroopassa. Eläketurvakeskus.
- Lassila Jukka, Määttänen Niku ja Valkonen Tarmo (2007) Vapaaehtoinen eläkesäästäminen tulevaisuudessa. Keskusteluaiheita No.1089. ETLA
- Mankiw Gregory (2000) The Savers-Spenders Theory of Fiscal Policy. Harvard University.
- Modigliani Franco ja Brumberg Richard (1954) 'Utility Analysis and Aggregate Consumption Function: An Interpretation of Cross Section Data' teoksessa Post-Keynesian Economics (toim. Kurihara). Rutgers University Press.
- Peura-Kapanen Liisa (2007) Varallisuudenhallinnan palvelut finanssiyhtiöissä. Työselosteita ja esitelmää 108/ 2007. Kuluttajatutkimuskeskus.
- Pylkkänen Elina (2008) 'Julkistalouden näkökulma hyvinvointiin' teoksessa Suomalaisten hyvinvointi (toim. Moisio, Karvonen, Simpura ja Heikkilä). Stakes.
- Rantala Jukka ja Pentikäinen Teivo (2003) Vakuutusoppi. Suomen vakuutusalan koulutus ja kustannus Oy.
- Riihelä Marja (2006) Kotitalouksien kulutus ja säästäminen: ikäprofiilien ja kohorttien kuvaus. VATT keskustelualoitteita 386.
- Silvola Timo (Finanssialan Keskusliitto) haastattelu 18.3.2008
- Uusitalo Hannu (2006) Eläkkeet ja eläkeläisten toimeentulo. Kehitys vuosina 1990-2005. Eläketurvakeskuksen raportteja 2006:2.
- Eläketurvakeskuksen viestintäosaston keräämät eläkeaiheiset lehtileikkeet vuosilta 1995, 2000 ja 2006
- TELA Työeläkeasenteet 1995, 1998, 2001, 2004 ja 2007.
- Tilastokeskus: Kuluttajabarometrissa tilattu aikasarja
- Tilastokeskus: Kuluttajatutkimus (<http://www.stat.fi/til/ktutk>)

Eläketurvakeskus on Suomen työeläkejärjestelmän lakisääteinen keskuslaitos. Sen tutkimustoiminta koostuu pääasiassa sosiaaliturvaan ja työeläkejärjestelmiin liittyvistä aiheista. Tutkimuksissa pyritään monipuolisesti ottamaan huomioon sosiaalipoliittiset, sosiologiset ja taloudelliset näkökulmat.

Pensionsskyddscentralen är lagstadgat centralorgan för arbetspensionssystemet i Finland. Forskningsverksamheten koncentrerar sig i huvudsak på den sociala tryggheten och på de olika pensionssystemen. Målet för forskningsprojektet är att mångsidigt belysa aspekter inom socialpolitik, sociologi och ekonomi.

The Finnish Centre for Pensions is the statutory central body of the Finnish earnings-related pension scheme. Its research activities mainly cover the fields of social security and pension schemes. The studies aim to paint a comprehensive picture of the sociopolitical, sociological and financial aspects involved.